

56 425/1926/10

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VI

БРОЈ 10

ОКТОБАР 1926

БЕОГРАД

УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛИЦА 1/II

1926

САДРЖАЈ:

— »ЕКОНОМИСТ« БРОЈ 10. — ОКТОБАР 1926. —

РАСПРАВА . . . . .:

Др. Јован М. Савић, Техника статистике 757

ЧЛАНЦИ . . . . .:

Драг. Ланчевић, Старост наших еснафа 802

Dr. Hugo Holzmann, Šta znači centrala pov-
šanih zavoda? 804

Драган Милићевић, Нова саобраћајна тарифа 811

Др. Иво Белин, Жељезничка веза са Јадраном 819

ПРИВРЕД. ХРОНИКА:

Из праксе Државног Савета по финанси-
ским споровима од *д-ра Д. Ј. Д.* 829

Валоризација дугова 835

Стање Народне Банке од *Н.* 838

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ:

Село и Варош од *Дра Милослава Стојадиновића*
— Берба и прерада шљива од *Дра В. Стој-*
ковића. — Приказ *Драг. Ланчевића* — Пре-
глед штампе. — Нове књиге 840

БЕЛЕШКЕ : . . . . .

Уредништво и администрација «Економиста» налази се у Коларчевој улици број 1, II спрат (Индустријска Комора).

Претплата на «Економист» износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.—. Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у пола цене.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда. Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у пет штампаних табака.

Претплату на «Економист» примају све поште у Краљевини на чековни рачун Број 53.017 Поштанске Штедионице у Београду.

ЕКОНОМИСТ

ГОДИНА VI

ОКТОБАР 1926

БРОЈ 10

РАСПРАВА

Техника статистике

Од Д-р ЈОВАНА М. САВИЋА

»Многи мисле још и данас, вели Alfred de Foville, да статистика служи само статистичарима. То значи бити у истој заблуди, као кад би се мислило да је хлеб направљен за хлебаре. У ствари, сви занати, све индустрије, сва трговина потребују статистику«. »Не само да економисти дугују много овој науци битно практичној, већ и произвођачи, потрошачи, посредници, једном речи : сви«. Али то не значи да сви знају да прибирају бројне податке, а још мање да се њима служе, и ако, као што лепо примећује Liesse, »многи верују да су статистичари, јер нагомилавају и комбинују цифре са више или мање смисла и успеха.«

Та привидна лакоћа статистике чини рђаве услуге и самој њој, а и људима који мисле да је довољно само хтети прибрати бројне податке или се њима служити, па у томе и успети. Ми смо овде покушали да изложимо што јасније: како треба прибрати бројне податке и како се њима треба служити.

Реч техника долази од грчке речи »текне« и значи вештина. Под техником једне науке треба разумети скуп поступака којим се служи извесна наука, да би реализовала предмет свог проучавања. И статистика има своју технику. Статистичка инвестиција, да би реализовала своје предмете : типичност у колективним појавама и регуларност у привидно вољним актима људи у друштву, — пролази кроз известан број фаза. Научници се не слажу у погледу броја тих фаза. Тако једни — чији је нај-

типичнији представник Мауг — сматрају да их има пет и његов систем технике статистике можемо назвати пентафазичним. Други — чији је најтипичнији представник Јулин — су мишљења да се могу разликовати четири фазе. Његов би систем могли назвати тетрафазичним. Трећи — који су најмногобројнији и чије је најтипичнији представник Марш — сматрају да постоје три фазе. Његов се систем може назвати трифазичним. Четврти и последњи, који су најмалобројнији и чији је најтипичнији представник Лиезе, тврде да има свега две фазе. Његов би се систем могао назвати бифазичним.

Пентофазичан систем технике статистике, подразумева пет фаза. Према Мауг-у треба разликовати следеће фазе :

Прву, која се састоји у припреми за опсервацију маса. Припрема је двојака : теоријска и практична ;

Другу, која се састоји у опсервацији маса ;

Трећу, која се састоји у употреби материјала, до кога се дошло опсервацијом маса ;

Четврту, која се састоји у синтетичном представљању употребљеног материјала и приказивању резултата, до кога смо дошли опсервацијом маса. Ову фазу назива Мауг »дескриптивном (описном) статистиком ;

Пету, која се састоји у даљем, научном искоришћавању резултата предходних фаза у циљу истраживања законитости, т. ј. сталних односа који се формирају спонтано између појава, а што нам омогућава да извесне појаве предвидимо како би их спречили или изазвали, према томе да ли су нам повољне или неповољне.

Тетрафазичан систем подразумева четири фазе. Према Јулин-у треба разликовати у техници статистике следеће четири фазе :

Прву, која се састоји у прибирању бројних података.

Другу, која се састоји у сређивању материјала до кога смо дошли прибирањем бројних података (т. ј. пребројавањем и премеравањем).

Трећу, која се састоји у експозицији (излагању) резултата претходних фаза ; и

Пету, која се састоји у интерпретацији (тумачењу) тих резултата.

Трифазичан систем подразумева три фазе. Према Марш-у треба разликовати три следеће фазе :

Прву, која се састоји у опсервацији маса (т. ј. у пребројавању и премеравању).

Другу, која се састоји у критици и употреби материјала, до кога смо дошли опсервацијом маса ; и

трећу, која се састоји у интерпретацији резултата претходних фаза.

Бифазичан систем подразумева две фазе. Према Liesse-у треба разликовати следеће фазе :

Прву, која се састоји у опсервацији маса;

другу, која се састоји у употреби тих бројних података.

Та фаза дели се у четири етапе. Прва састоји се у класирању бројних података, до којих се долази операцијом прве фазе. Друга у координирању тих класираних података. Трећа у дедукцији, т. ј. у изводима (до којих се долази разним математичким операцијама) тих координираних резултата. Четврта у интерпретацији, т. ј. тумачењу појава.

Мишљења смо да је најбоље усвојити пентафазичан систем, зато што он обухвата све остале системе, који се, као што се види, разликују само у издвајању појединих делова трију главних момената — опсервације, сређивања бројних података и њихове интерпретације — у засебне операције. Према томе, модификујући у извесним детаљима Мауг-ов систем и комбинујући остале системе, предлажемо следећи пентафазичан систем, чија се прва фаза састоји у теоријској и практичној припреми за опсервацију маса (т. ј. за прибирање бројних података). Друга у опсервацији маса. Трећа у критичком сређивању и употреби материјала, до кога смо дошли прибирањем. Четврта у представљању (експозицији) резултата, које смо добили из претходних фаза, и пета у интерпретацији (тумачењу) тих резултата.

Прва фаза : припрема за опсервацију маса (т. ј. прибирање бројних података).

Прва фаза представљена је припремом, која може бити теоријска и практична.

Теоријска припрема. Мотиви који одређују иницијативу за статистичком инвестицијом могу бити : чисто научни, чисто практични, и мешовити. Готово у свима случајевима колективан карактер предмета статистике инвестиције искључује директну опсервацију иницијатора. Потребно је да се овај обрати великом броју »опсерватора« ad hoc, готово читавој

војсци. Да би се дошло до резултата неопходно је потребно да све те појединачне опсервације буду изведене на исти начин, т. ј. да буду униформне. Та се униформност да постићи планом. Према томе пре него што се приступи опсервацији треба направити план. Врста плана зависи од сврхе којој треба да послужи. Ако се статистичка инвестиција односи на већ постојећа факта која се налазе у документима, т. ј. ако јој је сврха да само искористи већ прибране бројне податке, онда треба организовати т. з. »план експлоатације«, који мора водити рачуна о границама повученим приликом раније опсервације, која се сада накнадно искоришћује. Ту врсту статистике инвестиције зовемо »секундарна статистика«. Као пример можемо навести изборне статистике. Ако се статистичка инвестиција односи на бројне податке, које тек треба прибрати, т. ј. на »констатацију нових фактора«, онда треба организовати т. з. »инвестициони план«.

Слобода кретања много је већа код ове друге врсте плана, јер се том приликом ради на организацији нечега новог. Ова врста статистичке инвестиције зове се примарна статистика. За пример можемо навести попис становништва.

И ако је тешко дати једну општу »шему« плана, која би могла да послужи увек и свуда, т. ј. имала перманентну и универсалну вредност, ипак се успело да се поставе неколико општих правила за организацију плана.

Постоје две организације: реална и персонална. Реална обухвата: 1. Шта треба да буде опсервисано и ко треба да буде опсервисан, т. ј. о чему и о коме треба прибрати бројне податке; 2. када треба опсервисати, т. ј. када треба прибрати бројне податке; 3. где треба опсервисати, т. ј. треба одредити место где треба прибрати бројне податке; и 4. одредити потребна средства за покриће трошкова око опсервације.

Персонална организација обухвата: 1. Субјекте опсервације, т. ј. лица која треба да прибегну бројне податке; 2. униформна упутства за опсервацију, т. ј. како треба прибрати бројне податке; и 3. контролу над персоналом.

Често, пре него што се приступи изради дефинитивног плана, прибегава се извођењу инвестиције и тек после тога, користећи се тако стеченим искуствима прилази се израђивању дефинитивног плана. Та врста статистичке инвестиције зове

се: пробна ивѣстигација. Она припада практичној, али служи као помоћно средство теоријске припреме.

Практична припрема. Постоје три врсте практичне припреме. Прва : пробна ивѣстигација и о њој је већ било речи. Друга : претходна ивѣстигација и она се састоји у прибирању бројних података о другим социјалним масама, које су у вези са социјалном масом коју треба подврћи дефинитивној ивѣстигацији. Н. пр. прибрати податке о »огњиштима« пре него што се приступи прибирању бројних података о становништву. То је т. з. индиректно прибирање бројних података путем аналогije.

Трећа је врста : целокупно извођење реалне и персоналне организације.

II

Друга фаза : опсервација маса (прибирање бројних података).

За ову фазу постоје различити називи. Не само да је сваки од аутора другајачије назива, већ и један исти научник назива је час једним, час другим именом. Известан број научника, као Julin, не слажу се са изразом опсервација маса и предлажу израз : прибирање бројних података. »Изразу опсервација, вели Julin, недостаје тачност ; израз relevé (прорачунавање) боље конвенира статистичким операцијама«. Затим додаје : »Да се тачно изразимо, статистичар не опсервише, он се служи резултатима до којих су други дошли радећи под његовим импулсом«. Maug назива ову другу фазу : опсервација маса. Kaufmann: статистичка »анкета«. Liesse: опсервације; Žižek: истраживање, »анкета«; March: опсервација; Schott: добављање и »експлоатација« бројног материјала. Известан број научника називају је час једним, час другим именом. Тако н. пр. Conrad једанпут је назива : прикупљање статистичког материјала ; затим : добављање статистичког материјала ; на трећем месту : статистичке ивѣстигације ; на четвртом месту : излагање опсервације маса и т. д. Ми смо мишљења да најбоље конвенира израз »опсервација«, с обзиром на циљ статистичке ивѣстигације, типичност у колективним појавама и регуларност најбоље конвенира у привидно вољним актима људи у друштву. У ствари, статистичар опсервише и то путем броја. Пребројавање је само средство, којим се служи статистичар приликом опсервације колективних, хетерогених феномена.

О опсервацији. »У једнини, вели Bernard, у свом општем и апстрактном значењу, израз опсервација значи : тачна констатација једног факта инвестирацијом и проучавањем прилагођеним тој констатацији«. Опсервација факата, и ако то изгледа невероватно, није лака. Mill је скренуо пажњу на »софизме опсервације«, које Liesse назива »инференцијама« (т. ј. резонување од једног појединачног догађаја до другог) и за које вели »да савијају и најкрутије методе и подјармљују их систематској верификацији предубеђења или одбрани појединачних интереса«

»Опсервација, наставља Liesse, представља у свима врстама факата многобројне тешкоће. Оне произилазе од самих факата или од опсерватора ; најчешће и од једних и од других. Више него ма која врста инвестирације, статистика наилази на тешкоће. Она је у стању у толико мање да их избегне, у колико се односи на универсалност феномена : земљиште на коме оперише огромно је и његове се границе померају свакодневно«. Дакле тешкоће су двојаке природе : субјективне и објективне. И једне и друге потенциране су код статистике.

Да видимо прво које су карактеристике код опсервације у опште, а затим у чему се опсервација код статистике разликује од опсервација у осталим наукама. Опсервација у осталим наукама има три карактеристике : она је индивидуална, апрофондирана (продубљена) и ограничена. Под индивидуалним карактером треба разумети факат да опсервацију врши директно сам организатор. Апрофондиран карактер састоји се у детаљном проучавању структуре објекта, а не само у констатацији присутности или одсутности феномена. Ограниченост односи се на објекат, т. ј. један једини објекат служи у даном моменту за опсервацију. Опсервација у статистици разликује се дијаметрално и *toto orbe* од опсервација у осталим наукама. Пре свега, она није индивидуална, већ колективна, т. ј. не врше је научници и не врше је директно, већ је поверена другима, којих има врло много. То долази услед саме природе феномена, који служи статистици за предмет инвестирације. Ти су феномени хетерогене природе а не хомогене. Опсерватори у осталим наукама су, ако не генијални људи као Пастер, Кох, Беринг, Рентген, оно бар већина људи од талента или образовани и упућени претходним радовима. Сем тих специјалних способности научници врше инвестирације са великом љубављу и одушевљењем. Међутим како стоји у статистици ?

Ту су опсерватори многобројни и већ сам тај факат је довољан да објасни сву несавршеност статистичких опсервација. Квантитет и квалитет се искључују. Статистика има судбину да су јој »опсерватори« људи средњих способности. Опсервације у статистици врше опсерватори *ad hoc*, т. ј. ма ко, који има за то добру вољу или га је могуће на то присилити. То су или државни и други јавни службеници или приватна лица. И једни и други не располажу никаквим потребним квалификацијама. »Расположење« за тај посао је »никакво«. Врше га без воље, одушевљења, а поготову без љубави; већином поред осталих послова, којима су најчешће преоптерећени и то без »хонорара«, »по дужности«! Која је од ових препрека већа, да ли она која долази услед »некомпетенције« или она која долази услед »рђаве воље«. »Препрека, вели Liesse, није професионално незнање. У већини случајева чак то незнање је једно добро: оно гарантује тачно и аутоматско бележење тражених факата, нарочито ако се ова факта, — никад се ово не може довољно подвући — намећу сама од себе. Опасна препрека лежи у акцији и утицају људи, којима је интерес да нетачно представљају податке«. Који су то људи? То су они, којима су агенти одређени да »опсервишу«, обрађују за податке. Као што се види иницијатор, организатор опсервације, добија своје податке из »треће руке«. Треба ли се онда чудити тешкоћама и несавршености тих података. Зашто престављају неверно ове податке? Статистика нема готово никада спекулативан (научни, незаинтересовани) објект. Она скупља елементе одређене да послуже за основу, било стварању нових пореза, било повећању већ постојећих. Она игра врло важну улогу у анкетама, чије цифре служе у раду на стварању или повећавању заштитних царина на пројекту за регламентацију рада. Према томе заинтересовани раде енергично да резултате ових анкета окрену на своју корист, али они се не боре отворено«. Па онда може ли се очекивати од статистике она прецизност, коју нам пружају остале науке. Ето прве разлике и њених последица.

Рекосмо да је опсервација у другим наукама апрофондирана, т. ј. да проучава структуру предмета до најситнијих појединости. Она је, ако је допуштено употребити израз, вертикална. То није случај са опсервацијом у статистици. Њој је задатак да констатује само да ли се дани феномен појавио или не и колико пута. Она је хоризонтална. У овоме изгледа на први

поглед да је опсервација у статистици лакша; међутим ово није тачно. »Процедура исцрпне опсервације маса у броју и мери«, како Мауг назива статистику у формалном смислу, т. ј. статистичку методу, ретко, да не кажемо никада не успева да одговори овом идеалном постулату.

Трећа карактеристика опсервације у осталим наукама је њена ограниченост т. ј. искључивост. Индуктивна метода или метода опсервације је »апстрактна«, т. ј. изолује потпуно феномен од осталих идентичних и сличних феномена. Опсервација у статистици није ограничена, као у осталим наукама, већ је на против опсежна, т. ј. она се простире и *мора* да се обазре на многобројне предмете, на што је могуће већи број идентичних или сличних предмета. Ова разлика створила је од статистике засебну врсту методе опсервације, а од тог постулата закон, познат под именом »закон великих бројева«. Име овоме закону дао је француски математичар Poisson.

Најбољу је карактеристику тог закона дао Мауг. Према њему : » . . . . . у великим бројевима, које представљају синтетичан резултат опсервација маса појављују се регуларности и то у структури квантитативних маса и у појављивању појединих догађаја динамичних маса, које се правилности не могу приметити код делова опсервације издвојених према личном нахођењу«.

Овај је »Закон« ванредно лепо »конкретизирао« Quetelet : »Кад би неко хтео да посматра један круг нацртан кредом на једној великој табли *сасвим из близа* он не би видео ништа друго до безброј мање или више случајно и без реда разбацаних тачкица. Удаљујући се постепено од табле око ће обухватити већи број тачкица и опсерватор ће приметити да се оно подједнако расподељују на једној кривој линији извесне дужине. Удаљујући се све више престаће да примећује те разне појединачне комбинације и схватиће општи закон који доминира раздеобом тачкица и природу те криве линије. Исто се дешава, да те безбројне тачкице које образују ту криву линију нису просте материјалне тачкице већ жива бића, која су у стању да се крећу слободно и да делају у извесној сфери ; са извесног удаљења изчезавају за опсерватора ти вољни покрети тих живих бића«. . . . . он би видео, додаје Kaufmann, само масу, велики број живих бића и тако би лако схватио закон великих бројева«. Прва идеја закона великих бројева налази се још код енглеских и холандских статистичара и филозофа из XVII столећа. Тако се код једног од њих — Холанђанина Grave-sandé-a (1688-1742) налази јасно изражена идеја закона великих бројева »често се дешава, да једну регуларност не примећавамо, ако посматрамо мали број случајева, а да је приметимо, ако посматрамо велики број случајева«.

Другим речима : да би се дошло до регуларности т. ј. до правила о реду у друштву, која су нам неопходно потребна да би се знали управљати и да би били у стању да извесне појаве изазовемо — које сматрамо да су повољне, а да друге појаве — које сматрамо за неповољне одклонимо, потребно је посматрати велики број случајева, дуги низ година и на многим местима. Као што се види из свега, опсервација у статистици је врло тешка. Да би се, у неколико бар, олакшао посао, како организаторима, тако и агентима опсервације, научници су искуством и размишљањем дошли до следећих правила :

Прво правило : треба прецизно дефинисати природу факта или феномена, које треба опсервисати, јасно га издвојити, тако да га агент опсервације може познати без тешкоће ;

Друго : опсервације треба да буду симултане, т. ј. да се врше истовремено на разним местима. Једино симултаношћу приближавају се опсервације у статистици опсервацијама у другим наукама. Тако н. п. попис становништва у једној земљи не траба да почне с једног краја да би се, после извесног времена, завршио на другом крају. Услови опсервације биће онда промењени.

Треће правило : опсервације треба да буду што опсежније. О овоме правилу било је већ речи приликом излагања закона великих бројева. Остаје нам да прецизирамо природу овог »закона«. Постоје три врсте закона. Првој припадају природни закони. Они имају две карактеристике : универсални су и перманентни. Универсални су, т. ј. примењују се свуда, независно од »географске ширине«, т. ј. од средине, са предпоставком да су претходни услови испуњени. Перманентни су, т. ј. увек дају *исте* резултате, под *истим* условима, дакле стални су. Ти природни закони не изражавају ништа друго до извесне односе који се формирају спонтано између појава, ако су извесни предходни услови испуњени.

Другој припадају јуридикчки закони. То су прописи, који људима у друштву наређују, извесно делање, а извесна забрањују. Они нису ни универсални ни перманентни. Нису универсални, т. ј. свака средина, свако друштво има своје законе. Нису перманентни, т. ј. варирају у времену и акомодирају се обичајима, који се мењају у току времена.

Трећој припадају специјални закони. То су тенденције, до којих долазимо опсервацијама вршеним у току дугог вре-

мена и код великог броја људи. Овој категорији закона припада »закон великих бројева«.

Са техничке тачке гледишта треба разликовати два случаја :

Први случај : опсервација је већ реализована, према томе није могуће подвући је ни под какво правило ; други случај : опсервација има тек да се реализује. У првом случају опсервација је садржана у документима и мисмо у контакту са реалношћу само преко тог документа и у њему изражене мисли аутора опсервације. У томе случају је потребно подврћи методичној критици сам извор опсервације (докуменат).

У другом случају, директор или организатор опсервације је у толико у контакту са реалношћу у колико је у стању да процедуру опсервације и акта својих агената прилагоди извесним правилима. То су иста правила, којим се инспирише свака документарна критика. Свака научна ивентигација, па тако и статистика, доминирана је трима принципима :

Први је непристрасност ; други искреност и трећи компетенција.

Ови су принципи независни од техничке процедуре. Наглашујемо да су ови принципи прилагођени и специфичном карактеру статистике.

Први принцип непристрасности налаже да опсерватор не треба да манифестује при опсервацији никакву личну тенденцију, ни симпатију, ни антипатију, ни интерес према опсервисаном феномену. У првом случају, већ реализоване опсервације, када се критика опсервације односи само на докуменат у коме је садржана, тешко је одвојити део, који је афектиран »личном тенденцијом«. Недостаци, који наступају услед пристрасности опсерватора могу се избећи на следеће начине :

Прво : треба избегавати да се приступи ивентигацијама у моменту политичких и фискалних преокупација, т. ј. у моменту када се предузимају извесне политичке и фискалне мере ;

Друго : сваку анкету треба разчланити у више делова и поверити њено извршење разним агентима, тако да циљ анкете не падне у очи ни агентима ни онима којима се морају обраћати за податке, како се не би утицало на њихову пристрасност ;

Треће : потребно је скренути пажњу на специфичан облик, у коме се јавља принцип идентитета у статистици. Статистика

се бави опсервацијом хетерогених колективитета. Да би дошла до потребне униформалности, она мора пажљиво и тачно издвојити факта, која јој служе за јединку опсервације. Дакле треба заменити квалитативне дескрипције квантитативним, прецизним појмовима и контрадикторним алтернативама. На пример, при попису становништва, не треба га вршити према квалитативној дескрипцији — дете, младић, зрео човек — јер су то непрецизни појмови, већ према квантитативном, тачно одређеном добу. Затим треба избегавати питања, која не садрже довољну јасну контрадикторну алтернативу, т. ј. на која није у стању да се да прост, готово аутоматски одговор ; да или не.

Други принцип искрености налаже да опсерватор нотира опсервацију каква је у реалности. Једна опсервација, која привидно изгледа без вредности, може имати огромну вредност, само ако је искрена, јер је једино онда реална, стварна. Стога је потребно да агент, који прикупља статистичке податке брижљиво опише делове под којима их је прикупљао.

Два су узрока неисркености код опсерватора. Први је узрок : лењост ; други је узрок : немарност код агента опсервације.

Принцип компетенције налаже да се само они баве извесним послом, који га знају. Примена овог принципа није у статистици *conditio sine qua non*, и то зато што се од агената опсервације тражи само проста констатација и фреквенција феномена, а од оних којима се обраћају исто то. Дакле нарочита компетенција није потребна код извршних органа. Она је међутим неопходно потребна код организатора опсервације. Његова компетенција, је двојака, ако не и тројака.

Организатор опсервације мора :

Прво : познавати материју, чијом се опсервацијом жели бавити. Тако н. п. економске статистике у стању је да организује једино економиста ; медицинске статистике лекар. Ову врсту компетенције могли би назвати : професионалном компетенцијом ;

Друго : познавати технику статистике, т. ј. сва правила за теоријску и практичну припрему, опсервацију, употребу и критику ; и треће : имати јаку логику, да би могао интерпретирати статистичке резултате.

У осталом ни код извршних, помоћних органа у другим наукама не тражи се компетенција.

Приликом опсервације у опште дешвају се две врсте омашки. Првој врсти припадају омашке услед непажње. Другој омашке услед личних апресиација. У егзактним наукама, које оперишу врло прецизним инструментима, омашке прве врсте исправљају се сукцесивним мерењима и делењем сумарних резултата бројем мерења. Што се тиче омашки друге врсте, сваки поље извежбанији опсерватор позна после извесног времена своју »личну једначину«, т. ј. границе у којима се креће његова апресиација. С обзиром на омашке у статистичкој опсервацији треба разликовати статистичке инвестиције, које се служе прецизним инструментима (као метеорологија : термометром, барометром, или антропометрија : метром у свима облицима) и оне које се служе пребројавањем (попис становништва). У првом случају исправке омашки врше се путем поновних мерења и реципрочне компензације, т. ј. делењем сумарних резултата бројем сукцесивних операција). У другом случају, када се опсервација своди на констатацију постојања или одсуства нечега или на фреквенцију, изгледа да је омашка немогућа ; она се да избећи пажљивим пребројавањем или узајамном контролом. Омашке које проистичу из »личне апресиације« у статистици су врло честе и врло велике. Једини начин да се избегну јесте, не дати прилику или повод агенту опсервације да своје »личне апресиације« употреби. То се постижава избегавањем свих квалитативних појмова. Принцип компензације је од врло честе примене у статистици. Тај је принцип на бази »средина«, које су једна од најчешћих математичких средстава, којим се статистика служи.

Са гледишта технике статистике (статистичке процедуре), опсервација се зове : прибирање бројних података (т. ј. пребројавање, премеравање, мерење, према томе да ли се јединице феномена дају : пребројавати — као у попису људи, стоке — или премеравати — као површине у катастру — или мерити на вази, кантару).

Треба разликовати : директно и индиректно прибирање бројних података. »Истина вели Jullin, та је разлика више формална него ли стварна. Нема статистичке опсервације без директног прибирања бројних података. Индиректно прибирање бројних података више је метода резоновања него ли процедура инвестиције. Може се рећи да је индиректно прибирање бројних података увек директно у једном од својих

делова. Али је прављење разлике корисно са тачке гледишта статистичке процедуре».

Директно прибирање бројних података састоји се у набрајању свих индивидуалних манифестација проучаваног феномена ; типично директно прибирање бројних података је попис. Има три врсте директног прибирања бројних података.

Прва је непрекидно ; друга је периодично ; и трећа изузетно директно прибирање бројних података.

Безпрекидно прибирање односи се на феномене, који се јављају непрекидно, а врше се у извесним добима. За пример могу да послуже трговинске статистике.

Периодично прибирање односи се на феномене, који се модификују полако и које, према томе, треба опсервисати само с времена на време. За пример могу послужити пописи становништва.

Изузетно прибирање односи се на феномене, који се јављају изузетно. За пример могу да послуже прибирања бројних података о здравственим приликама у случају изузетних стања (епидемије).

Директно прибирање врши се на два начина : аутоматски и вољно (намерно). Аутоматско прибирање се врши спонтано, т. ј. произилази из самих институција или обичаја. За пример могу нам послужити црквене статистике, које се воде у црквеним књигама.

Вољно, (намерно) директно прибирање је оно, код кога је потребно нарочито истраживати јединице, које служе предмет ове врсте прибирања. За пример могу послужити : попис становништва или индустријске статистике.

Према томе непрекидно директно прибирање врши се аутоматски, а периодично и изузетно вољно (намерно).

Органи прибирања могу бити : јавни или приватни. Јавни су када зависе од администрације (државе и њених делова). Приватни су, када зависе од изолованих или удружених приватних људи.

»Индијектно прибирање бројних података је оно, које се односи само на један део јединица опсервисаног феномена».

Постоје две врсте индијектног прибирања.

Прва је естимативно ; друга је пропорционално.

Естимативно индиректно прибирање носи у малој мери прави статистички карактер, који се састоји у »исцрпној опсервацији маса у броју и мери«.

Естимативно индиректно прибирање врши се на два начина: апроксимацијом и аналогјом. Апроксимативно прибирање предпоставља код онога који се њиме служи савршено познавање објекта ове врсте статистичке опсервације. То му савршено познавање допушта да, »од ока« оцени евентуалне промене, које су наступиле. Разуме се по себи да мора имати критеријум, према коме чини упоређења. Ова врста »статистичких« операција нема ничег статистичког — јер је скроз естимативног, дакле квалитативног карактера. Статистичка је пак опсервација квантитативног карактера — без пребројавања, премеравања и мерења нема статистике. Али силом околности морало се напустити ригурозна статистичка процедура и прибећи квалитативној апресиацији. Специјални разлози као: брзина, уштеда у труду, времену и новцу утичу на прибегавање овој врсти статистике. Примере имамо у пољопривредним статистикама.

Аналогија се састоји у брижљивом проучавању бројних услова извесног броја чињеница једне одређене врсте и у дедукцији о квантитативним условима друге врсте, која са првом стоји у клаузалној вези. За пример могу послужити »пописи становништва по огњиштима«. Знајући, од прилике број душа, који обитава обично у једној земљи по огњиштима (код нас између 5 и 6 душа) и знајући тачан број огњишта може се доћи до приближног броја становника. Исто тако и површина обрађене земље према броју плугова.

Пропорционално индиректно прибирање врши се на два начина: од делова ка целини, или од једног феномена ка другом.

Од делова ка целини бива, када се подвргава опсервацији само један део феномена, а о целини се доноси закључак на основу бројних података добивених том делимичном опсервацијом. За пример могу нам послужити поштанске статистике.

Од једног феномена ка другом под условом да постоји тесна веза између две врсте феномена. Из тачног познавања једне врсте чињеница изводи се закључак о другој врсти чињеница. На пример број рођења (новорођене деце) је пре познат (јер се води непрестано) него ли апсолутан број становника. Према томе, ако је познат број новорођене деце, лако је доћи до при-

ближног броја становника. То се добива множењем броја новорођене деце са бројем, који представља однос између броја новорођене деце и броја становника. До тог се броја може доћи обрачунавањем на основу ранијих статистичких података. Kerseboom, један од представника статистичке доктрине, према којој је статистика »политичка аритметика, израчунао је да у једној земљи има 35 пута више становника него ли што се роди. Дакле, 35 представља, према Kerseboom-у, тај однос између броја новорођене деце и апсолутног броја становника.

Две инвестигације служе се индиректним прибирањем бројних података : анкета и породична монографија.

Израз *анкета* долази од француске речи *enquêtes* а ова од латинске речи *inquirere* што значи информитаси се, истраживати (*s'enquérir*).

Према Julin-у : »Анкете су истраживања, чији карактер није толико општи, као карактер статистичких инвестигација, било да посматрају само један једини феномен, било да не посматрају све манифестације феномена на који се односе. Анкета се може сматрати као сурогат и допуна статистике.

Анкете, простије дефинисане, су врста информације, истраживања, које предузимају приватна лица (појединци или удружења) или јавни органи (државни или осталих самоуправних тела) о извесним стањима и појавама друштвонег живота. До тих информација долази се питањима, која се упућују обавештењима о тим стањима или појавама, било да су они директно заинтересовани тим стањима и појавама било да то нису, али их познају (стручњаци). Према томе, да ли их организују јавна или приватна лица, анкете су јавне или приватне. Према томе, како се врше — усмено или писмено — анкете су усмене или писмене.

Анкете се разликују од статистика : прво, што поред бројних података садрже и литерарна објашњења ; друго, што садрже и пету фазу статистике, т. ј. интерпретацију бројних података, док статистике садрже само бројне податке.

Анкете се сваким даном све више употребљавају.

Породичне монографије. Етимолошка монографија значи специјалан опис једног јединог предмета, једне једине врсте. Према томе породичне монографије су описивања живота породице једне социјалне класе, посматране као типичног израза живота социјалне класе којој припада. Н. п. породична моно-

графија рударских радника. Први је почео примењивати ову врсту инвестиције француски инжењер и социолог Le Play. Два принципа леже у основици ове врсте инвестиције : Први је : да је породица социјална ћелија ;

Други је : да се све чињенице социјалног живота рефлектирају у приходима и расходима.

Le Play је изложио своју методу у делу »Европски радници«, у коме вели : »Народи се не састоје из индивидуа већ из породица ; опсервација, која би била неодређена, бесконачна и без могућег закључка, ако би се односила у извесном месту на индивидуе разног доба и пола, постаје прецизна, ограничена и у стању да нас доведе до закључка, чим се односи на породицу. У томе очигледном факту, основаном на природи социјалне јединице, лежи првокласно дејство породичних монографија«.

Најважнији део породичне монографије је представљен годишњим буџетом породице, т. ј. приходима и расходима. Позиције прихода и расхода варирају према врсти социјалне класе, којој припада породица, чији се буџет проучава.

И ако се породична монографија служи директном опсервацијом ипак припада индиректном прибирању бројних података јер се односе на једну породицу, изабрану као тип породице социјалне класе којој припада, и на тај начин долази индиректно до закључка о целој социјалној класи.

Следбеници Le Play-а у Француској су: Cheysson и Тоqué.

Поред буџета, породичне монографије садрже детаљне описе средине у којој живи дотична социјална класа, правног режима:

Раднички буџети су инвестиције готово идентичне породичним монографијама. То су бројни подаци садржани у буџетима, т. ј. приходима и расходима извесног броја радничких породица без описа средине, правног режима и других допунских обавештења, која садрже породичне монографије¹.

Најпознатије су следеће анкете, које се односе на породичне буџете :

1. Анкета Министарства Рада у Сједињеним Државама Северне Америке (Cost of production), која се односи на 8,544 радничких породицу;

2. Анкета Министарства Земљорадње, Индустрије и Грађевина а Белгији, која се односи на месечни буџет 188 радничких породица ;

3. Анкета Статистичког Уреда у Немачкој од 1907 године односи се на 852 буџета ;

4. Анкета Белгијског Министарства Индустрије и Рада односи се на : 673 радничких буџета и 175 буџета »средње буржоазије« (1921).

5. »Цене у Шведској« (Stockholm, 1919).

Благодарећи инвестицијама породичних буџета немачки статистичар Ernst Engel (1821-1896) констатовао је да постоји извештај однос између прихода које има једна породица и издатака за најнужније потребе (храну, одело, стан и т. д.). Тај однос је Engel формулисао у следећем закону : »У колико је приход једне породице мањи у толико је пропорционално већи део, који се утроши на исхрану, одело и стан. Engel је прибрав бројне податке о буџетима саксонских породица 1857 године утврдио да радничка класа даје највећи део (95%) на задовољење најнужнијих потреба а најмање на остало (5%), код средње класе ти проценти износе 90% и 10%, а код имућне класе 85% и 15%.

Што се тиче саме методе радничких буџета треба обратити пажњу на : редакцију буџета ; време опсервације, и број буџета.

Редакција буџета треба да буде што јаснија. Што се тиче времена опсервације, треба прискупљати бројне податке сваке недеље. У погледу броја буџета постоје две методе : екстензивна и интензивна. Екстензивна метода састоји се у консултовању великог броја буџета. Интензивна (Le Play-ова) у консултовању малог броја буџета. И овде треба се држати »златне средине«, избегавати сувише велики и сувише мали број буџета.

Разлика између статистике и монографије састоји се најпре у опсежности предмета инвестиције. Статистика се бави опсервацијом колективних феномена, т. ј. маса. Монографија ограничава предмет свог проучавања на један одређени предмет.

Друга разлика лежи у методама којима се служе. Статистика се служи бројном методом, а монографија дескриптивном ; статистика математичким операцијама, а монографија не.

III

Трећа фаза : критика и сређивање бројних података (статистичког материјала) добивених директним и индиректним прибављањем (опсервацијом маса).

Бројни подаци (статистички материјал), које прибављају »агенти« директно или индиректно, према плану који је израдио организатор опсервације морају се подврћи, као и свака сировина, критици и сређивању, пре него што се ставе публици на расположење. Бројни су подаци, рекосмо, сировина, која

се мора предходно прерадити, како би постали употребљиви. Свака сировина, пре него што се почне прерађивати, мора се прегледати да ли је у исправном стању. Као што смо већ рекли, публика коју ти подаци интересују добија их из »треће руке«. Између оних, којима су ти подаци потребни и оних, који их имају, стоје по среди још они који их прибирају и они, који их стављају публици на расположење, пошто су их претходно прокритиковали и прерадили (т. ј. средили, резултате изложили и т. д.).

Дужност је и задатак оних, који стављају публици те бројне податке на расположење, да их учине употребљивим.

Неисправности код бројних података потичу из два узрока. Први је неискреност, т. ј. они који су их дали обманули су намерно оне којима је поверено да их приберу; или су они којима је била дужност да их приберу обманули оне којима је дужност да их ставе публици на расположење. Други је узрок: нетачност, — т. ј. они који их дају могли су се преварити сами, као и они којима је дужност да их приберу.

Према томе, они којима је дужност да бројне податке ставе публици на расположење, дужни су, пре него што их учине употребљивим, да критички испитају: да ли су искрени и тачни.

Као што се види, ова трећа фаза састоји се из две етапе. Прва етапа састоји се у критичком испитивању бројних података са гледишта искрености и тачности, друга у сређивању тако испитаних података.

У првој етапи они којима је дужност да ставе бројне податке публици на расположење испитују да ли су подаци искрени и тачни.

Бројни подаци су неискрени онда, када су они, који су их дали или они који су их прибрали обманули оне којима је дужност да их прераде. Остаје да испитамо узроке, који нагоне и једне и друге да обману.

Сви се узроци који детерминишу оне од којих се траже бројни подаци, да буду неискрени, могу свести на три узрока: страх, нелагодност и лењост.

Они од којих се траже бројни подаци боје се, да ти бројни подаци не послуже властима за стварање нових пореза или повећање старих или ма чему другоме, што иде на уштрб њихових интереса.

Дакле фискални и други административни разлози детерминишу бојазан код оних, од којих се траже подаци. Како су властима ови бројни подаци неопходни за разрезивање порезе, то се, и поред све неискрености која се може очекивати, мора прибећи њиховом прибيراњу. Једини је излаз »маскирати« у колико је то могуће циљ ових прибирања, т. ј. поверити је органима, који неће изазвати подозрење и изабрати погодан момент

Нелагодност код оних од којих се траже бројни подаци наступа увек, када се од њих траже бројни подаци, који задру у њихову савест или њихова осећања. Треба избегавати да се постављају »индискретна« »шкакљива«, »деликатна« питања. Или, ако је баш неопходно потребно доћи до бројних података о њима, онда треба бити у напред спреман да ће ти подаци бити неискрени.

Лењост код оних од којих се траже бројни подаци, као и код свих, наступа увек, када се од њих захтева труд и губитак у времену без специјалне награде. Како је немогуће да се сви награде, а немогуће је апеловати на »статистички патриотизам« или »статистичко одушевљење« и статистичку добру вољу, то ће бројни подаци бити неискрени, т. ј. »дати« тек »да буду дати«, »пошто се већ морају дати«. Једини лек је овоме узајамно контролисање другим бројним подацима. Ако нам ова контрола покаже контрадикцију или невероватност извесних података, значи да су они неискрени.

Код »агената« постоји један једини узрок а то је лењост, која наступа код њих, ако за труд и губитак у времену нису награђени. Дакле њих треба наградити. Принцип је, вели Јulin, »Добро наградити рад добро извршен«. Како ћемо знати да ли је рад добро извршен? »Упоређењем разних бројних података једним са другима ради контроле, нових података са старим: неповерењем према сувише наглим променама, сувише упадљивом дисхармонијом, ето неколико практичних индикација што се тога тиче«.

Најзад, и сами они који прерађују бројне податке представљају их намерно неверно. Узроци су многобројни. Но сви се свODE на један лични интерес. Увек, када бројни подаци не иду у интерес оних којима је дужност да их ставе публици на расположење, они их представљају неверно. Овоме лека нема или, ако га и има, то се свако не може њим послужити. Тај је лек: апсолутно познавање прилика о којима су бројни подаци

публиковани. Једино они који познају те прилике, у стању су да критикују публиковане податке. А ти су врло ретки, и за њих се може рећи да им подаци и нису потребни. Остали, који нису у том положају, т.ј. којима су бројни подаци потребни, тима »како Бог да и срећа јуначка«, они су остављени на милост и немилост тако »јакних« власти, којима је лични интерес пречи од истине.

Критика бројних података са гледишта тачности је већ лакша. Ова врста »статистичког греха« је мања, и не припада као прва врста — неискреност — статистичким смртним гресима. Они који су нам дали нетачне бројне податке нису имали намеру да нас обману, већ су се сами преварили. Остаје нам да испитамо узроке нетачности. И овом приликом треба проучавати те узроке код првих, других и трећих, т.ј. код аутора документа, код »агената« и код оних, који прерађују бројне податке.

Онај, од кога се траже бројни подаци, дао је нетачне податке са два узрока : Први је узрок што није разумео или није правилно интерпретирао питање. Други је, што је случајно изоставио бројни податак.

Исти узроци — дакле неразумевање и омашка — постоје и код »агената«. Лек против овога састоји се у контроли података.

Узрок нетачности код оних који прерађују податке јесте : лични интерес. Кад год бројни подаци не одговарају њиховом личном интересу, они их »дотерују« према њему. Лек противу овога смо већ препоручили : потребно је познавати прилике у којима су скупљени бројни подаци.

Пошто су бројни подаци подвргнути критици са гледишта искрености и тачности, приступа се њиховом сређивању (распоредивању), које се састоји у класирању и координацији. Ово је предходан рад експозицији факата, која представља четврту фазу у статистичкој инвестицији и којој је задатак да учини податке употребљивим за публику, којој се стављају на расположење.

»Статистичка јединица, која се односи на нетипичне феномене, варира неминовно. Стога, ако желимо да себи створимо идеју о тенденцијама, које се манифестују у масама, потребно је да групишемо јединице, које су сродне. То је предмет сређивања, које се може дефинисати : статистичка операција, кајом се врши распоређивање јединица или бројних података, скуп-

љених прибирањем (или опсервацијом) да би се олакшало њихово проучавање а нарочито интерпретација« (Julin).

Сређивање (распоређивање) је потребно из научних (теоријских) и практичних разлога.

Из научних разлога јер се никада не би могло доћи до траженог резултата тенденције феномена, ако се не би приступило груписању бројних података добивених директним и индиректним прибирањем и критички испитаних са гледишта искрености и тачности.

Из практичних разлога, јер би статистика без сређивања бројних података добила страховите димензије, тако да би се морало одустати од публиковања. Многе би »рубрике« остале непопуњене, док у другима не би било довољно места. Груписање варира од предмета до предмета и немогуће је дати једну општу »шему« и поставити општа правила. Број рубрика зависи од природе материје, о којој се прибирају бројни подаци. Које рубрике треба увести учи се у примењеној статистици т. ј. у демологији, санитарној, економској, физичкој, политичкој, просветној, моралној, црквеној, и у административној статистици у ужем смислу. Узмимо један пример из статичке демологије и то из групе природног диференцирања по добу. Распоређивање бројних података о добу неће се вршити по данима, ни по недељама, месецима или годинама, већ по »групама«, које обухватају више година.

Узмимо пример из области надница. Груписаће се наднице у три групе : најниже, средње и највише ; или према броју радника.

Као што се види груписање бројних података зависи од материје, управо од детаљног познавања материје и способности оног, коме је тај посао поверен.

Постоје две врсте реда при груписању. Алфаветски и идеолошки ред. Азбучни ред је често употребљаван због своје простоте, само не даје никакве резултате, јер групише предмете, који немају никакав афинитет.

Идеолошки ред, т. ј. ред формиран по афинитету, кога има материјал бољи је од азбучног, али и он представља незгоде, које долазе услед претеране теоријске поделе, без јаке везе са предметом кога класирамо.

Узмимо на пример трговинске статистике. Известан број тих статистика деле производе на : животињске, биљне и ми-

нералне. Овако се груписање показало непрактично, тако да је усвојено једно груписање по намени, којој производи службе, т. ј. исхрани, сировине намењене индустрији и фабриковани артикли.

Дакле, да би се извршило груписање потребно је класирати све јединице исте природе, које се налазе прибране у разним формуларима (листама). Према томе неопходно је потребно одредити моделе, који служе за груписање.

Постоје две методе груписања. Прва је груписање т. зв. »поентажама«. Друга је т. з. метода »фишева«. Метода »поентаже« састоји се у бележењу сваке јединице до пете вертикалном цртицом, а за пету косом цртицом преко ових четири јединица. Сабирање се врши са овим групама, које садржавају пет јединица. У место цртица могу се употребити и тачкице.

Методом »поентаже« могуће је служити се само када груписање није сувише компликовано и опсежно.

Ево узрока, из којих метода »поентаже« постаје неприменљива :

1. Она повлачи манипулисање целокупним материјалом, што постаје врло незгодно ако је материјал обилан :

2. »Агенат«, који врши поентажу може да се превари приликом поентирања ;

3. Може и да посумња у поентажу јединица ; и

4. Контрола грешака је немогућа ; корекције су у стању само да доведу цифре у склад, али никако у везу са реалношћу.

Метода »фишева« састоји се у груписању материјала на парчетима хартије одређеног облика и димензије са рубрикама, које варирају према материјалу кога треба средити. Ова се метода употребљава, када је материјал кога треба средити врло компликован или га треба извадити из регистара, где су унесене разноврсне јединице једна за другом. Искуство је показало да је метода »фишева« згоднија, економнија и сигурнија.

1. Ово је једина метода, која се да употребити, када треба средити материјал, који се налази по регистрима (списковима новорођених, венчаних и умрлих или судским регистрима осуђених, и т. д.) ;

2. Руковање »фишевима« је лако. Набавка »фишева« није скупа. Велики број бројних података налази се сконцентрисан на малом простору ;

3. Контрола класирања »фишева« је олакшана перфорацијама, т. ј. рупама кроз које се провлачи шипка ;

4. Промене у класирању и разне комбинације су лаке ; и

5. Пошто су »фишеви« класирани, лако је доћи до резултата помоћу машина за рачунање без поновног преписивања.

Макаквом се методом служили, груписање је посао компликован, лаган и везан је са трошковима. Но поред свих тих незгода резултати нису увек тачни. Покушавало се на разне начине да се овим незгодама стане на пут. И овде приступило се увођењу машина, које су требале да реализују уштеду у времену, снази и новцу и осигурају тачност, коју човек није могао постићи. Ти су инструменти двојаки : апарати за груписање и машине за рачунање.

Модус. Немци га зову »Der dichteste Wert« ; Енглези »the mode« ; Французи »valeur normale« или само »la normale«. Julin га дефинише »графичком методом«, према којој је »Модус вредност означена апсцисом, која кореспондира ординати максималне фреквенције.« Ова дефиниција, која изгледа страшно компликована, у ствари је сасвим проста.

У Декартовом координатном систему имамо две праве линије, од којих је једна положена и зове се абсциса, а друга усправна и зове се ордината и оне се секу под правим углом. Предпоставимо да треба наћи модус надница. Он ће се добити када се на апсцису (положену линију), пренесу наднице по величини (рецимо 1 см представља 1 динар) а на ординату број радника. При том једна одређена дужина означава 100 радника. Када се највећи број запослених радника споји са одговарајућом надницом, онда се дужина која се добије на апсциси зове модус. То је дужина, коју одређује највећи број запослених радника.

За цене би се могло рећи да модус представља »најкултантнију цену«, за надницу »нормалну надницу« и т. д.

Израз дисперсија долази од латинске речи *dispersio*, што значи расипање, »раштркавање« око нечега. Дисперсија у статистици означава размештај чланова серије од њене средње вредности.

Рекли смо да је средина »синтетичан« израз и истовремено да »репрезентира« серију. Али то не значи да је разлика између сваког члана серије и њене средине представљена истим бројем. На против може се рећи да је то готово немогуће, сем случаја где би сви чланови серије били исти, што се врло ретко

дешава, јер не постоји појава која се никако не модификује. Живот је динамичан, т. ј. у сталном је покрету.

Дисперсија служи најпре томе, да се одреди хомогеност дата једне серије, показујући нам степен њихове разноликости, затим томе да упоредимо две или више серија.

Коваријацију зову Енглези корелацијом. Експресивна у оба израза, означавају јасно циљ, коме служе, а то је: да изразе *однос* који постоји између две или више серија, које представљају различита факта.

Переквација, долази од латинске речи *peraequare* и значи изједначити. То је математичка операција, која се употребљава: »када се желе да нивелишу неједнакости које се запазе у једној серији«. Та »нивелација састоји се у реституцији нормалног изгледа, кога би имала серија, да јој случајни догађаји нису модификовали изглед.

Julin наводи три таква догађаја: случај, неисправну опсервацију и човечју намеру. Под случајем у статистици треба по једнима, разумети појаву факата који не стоје један са другим у односу узрока и последице, а не могу се посматрати као последице једног заједничког узрока. Czuber је другојачијег мишљења са којим се ми потпуно слажемо. Према њему: Речју »случај« каузална веза се не негира, већ се само признаје да ту везу ми смо у стању да у датој прилици познамо, или да је она тако компликована, да је можемо само да констатујемо.« Другим речима и случај има својих закона, само је тешко открити их. Постепено људска интелигенција продире у најскривеније куте природе: »Мало по мало идеја о једном сталном реду феномена продрла је у све домене, па и у оне који на први поглед изгледају да су требали да остану за увек затворени. Чак су ветрови и таласи, од којих су песници направили амблем несталности и каприса, признали власт тог универзалног реда.

Дакле постепено ће се успети да се открију закони случаја.

Други догађај који »модификује изглед«, »нормалан изглед« серије јесте дефектуозна опсервација«. Говорећи о трећој фази статистичке инвестиције, константовали смо да постоје две врсте дефеката у опсервацији. — Стални дефекти, који се јављају толико пута, колико је пута опсервација обновљена и остају исти докле год су услови опсервације идентични. Овој врсти припадају узроци неискрености: страх, нелагод-

ност, лењост и лични интерес. Julin наводи као дефекте у организацији опсервације психолошке диспозиције опсерватора или субјекта и недовољно јасне инструкције.

Случајни или нередовни дефекти настају услед многих ситних узрока, који сметају опсервацији час овде час онде, али се услед своје компликованости не могу унапред предвидети и одредити. Ни добра статистичка организација не може их све одклонити, али их може смањити; они се распоређују према извесном закону (тенденцији) и у толико им је дејство мање, у колико је број опсервација већи. Овој врсти дефеката припадају они дефекти, који проистичу из нетачности.

Трећи догађај, који модификује нормалан изглед јесте човекова воља и намера. Ту спадају сви они поступци, који намерно неверно представљају резултате опсервације: Сви они проистичу из једног узрока, а тај је лични интерес.

Како је могуће »реституисати нормалан изглед«? На првом месту треба одредити оне тачке у серији које су нетачне. Затим их треба заменити једном средњом вредношћу, до које се долази обрачунавањем на основу бројних података ранијих година. Но и ова математичка операција, поред свих користи, које пружа статистици има и своје две незгоде. Прво је: арбитреран (произвољан) карактер саме методе. Друга је: да се она не може применити ни на први ни на последњи члан серије, сем ако се не ради о периодичним фактима опсервисаним по извесним периодама у времену, па се у томе случају »може прибегћи бројним подацима предходне или доцније периоде.«

Интерполација долази од латинске речи *interpolare* и значи уметање. То је математичка операција, која се састоји у обрачунавању података, који не достају међу бројним подацима серије. То није једини случај употребе интерполације. Интерполацији се прибегава и онда, када треба извршити обрачунавање већ постојећих бројних података »афектираних изузетним догађајима«. Ти »изузетни догађаји« су ирегуларне, »нетипичне појаве«, т. ј. појаве изазване »пертурбативним« узроцима. Те појаве се деле у »типичне«, детерминисане сталним узроцима (физичким узроцима) који имају свуда исто дејство, и у не »типичне«, детерминисане пертурбативним (моралним) узроцима. Незгоде ове методе јесу тешкоћа и хипотетичан карактер, које су у толико веће и уочљивије, у колико је више чланова које треба интерполирати (уметнути). И тали-

јански статистичар Tivarvni служио се са успехом интерполацијом за обрачунавање бројних података о становништву, који су недостајали за једну периоду.

Екстраполација је, вели Liesse проширење методе интерполације«. То је у смислу графичком наставак линије преко последње познате тачке. Она је још произвољнија него ли интерполација. Њен је задатак да предводи догађаје. Она дакле припада т. з. семиологији статистике, т. ј. поравњању симптома или предзнака. Екстраполацијом се служио Jevous, енглески економиста, приликом проучавања питања о резервама угља у енглеским угљеним рудницима. На основу бројних података Jevous је израчунао да се енглески рудници имају исцрпсти за непуно столеће. Стварност је демантовала Jevous-а. Употреба екстраполације није за препоруку, јер њене прогнозе о будућности стварност врло често демантује.

Апсолутни бројеви тешко се упоређају. Н. п. тешко је упоредити 3,225 са 16,973. Међутим када кажемо да 3,225 чини 19% од 16,973, онда нам је однос између та два броја јаснији, веза између њих изгледа нам схатљивија.

Проценти омогућавају упоређења на којима се базира цела статистика.

Judex Numbers-и служе се искључиво процентима.

Прости деривативни односи добијају се када се један збир или део тог збира упоређује са једном другом бројном масом, која је тако рећи општи услов за постојање опсервисаних појава.

Н. п. израчунати однос који постоји између апсолутног броја становника и броја самоубица.

Ако се жели сазнати колико становника долази на 1 самоубицу, онда треба просечан број становника поделити бројем самоубица.

Као што смо рекли у почетку овога одељка постоје две врсте експозиције факата. Прва је математичка и о њој је већ било речи. Друга је графичка и њу ћемо сада изложити у најглавнијим потезима.

Под графичком експозицијом треба разумети представљање статистичких факата геометријом или бојама: Корист графичког преуостављања лежи : »у замени цифара, које не можемо обухватити једним јединим погледом, сликама (фигурама) разних облика и разноврсно обојених. Фигуре и слике делују

директно и лако на свест и изазивају, тако рећи, аутоматски идеју о оној тенденцији (појава) која произилази из бројних података.

Постоје три врсте графичких експозиција : дијагрални, карактогрални, и спереогрални.

Дијаграми су разни геометријски облици. Постоје ових пет врсте дијаграма : дијаграми од тачкица, од линија, од површина, дијаграми ортогонални, и дијаграми поларни.

Дијаграми од тачкица састоје се из тачкица, поређаних по извесном реду, од којих свака представља једну одређену јединицу.

Дијаграми од линија се искључиво употребљују при упоређењима. Одреди се конвенционално дужина (дебљина) линије према извесном броју, који служи за јединицу, тако да се одговарајући даљи бројеви представљају одговарајућим дужинама или дебљинама. Н. п. 1 cm дужине представила 1,000.000 становника ; 10,000.000 биће представљени дужином од 10 cms.

Дијаграми од површина су разних облика : троугли, четвороугла и т. д. Корист је ових дијаграма у већој прецизности и већој могућности представљања бројних факата. Та већа прецизност и могућност представљања произичу из већег броја димензија. Постоје више врста дијаграма од површина. Од најчешће су употребе : квадрати, правоугаоници и кругови.

Дијаграмима у облику круга служимо се када желимо да представимо делове једне целине. Ти се делови представљају секторима.

Линије и површине изражавају само један прост однос између два или више факата. Позиција пак једне тачке у равни одређује се према линијама, за које се преудпоставља да су сталне. Descartes (1637), француски математичар и филозоф, конструисао је »систем«, у коме су ти стални (фиксни) елементи представљени са две линије, које се секу под правим углом. Положена линија зове се апсциса, усправна ордината, а систем се зове координатни, и пошто се апсциса и ордината секу под правим углом систем носи име ортогонални или ректангуларни систем, а дијаграми израђени по њему ректангуларни или ортогонални. Има две врсте ових дијаграма : сукцесиони и дистрибуциони.

Сукцесиони дијаграми не употребљавају када желе да представе модификације једног факта у времену. Н. п. Жели се да се представи кретање трговине. У тој сврси бројни подаци о количинама робе изражени у новцу пренеће се на ординату, а бројни подаци о времену на апсцису.

Дистрибуциони дијаграми употребљују се, када се хоће да представи стање једне серије факата у једном даном тренутку, независно од реда у коме се јављају. Н. пр. подела радника по групама према надници. У тој сврси треба пренети бројне податке о радницима на ординату, а бројне податке о надницама на апсцису.

Поларним се дијограмима служимо када желимо да дамо представу правца.

Под картирама треба разумети географске карте, у којима се представљају статистичка факта. Има их три врсте: карте са дијаграмима; карте у бојама, и карте са широким линијама, као пантликама.

За локализацију појединих статистичких факата — н. п. агриколних статистика — употребљавају се карте са дијаграмима, у којима је представљање извршено тачкицама.

Од чешће су употребе обојене карте, којима се изражава интензивност појединих феномена. Интензивност се изражава јачим или слабијим бојама.

Карте са пантликама употребљавају се за представљање статистичких факата, која износе појаве у саобраћајном промету. Саобраћајним путевима следују шире или уже пантлике према интензитету транспорта.

Стереограми су тело. Ова врста представљања је од ређе употребе због компликованости израде. Врсте тела, којима се представљају статистичка факта, варирају према предмету који представљају. Т. н. продукција вагона представиће се сликама вагона. Продукција вина бурадима веће или мање димензије, према интензитету производње.

Пета фаза интерпретација резултата ранијих фаза.

Последња фаза у статистичкој инвестијацији, која је истовремено и њена сврха, представљена је интерпретацијом резултата ранијих фаза. У колико раније фазе представљају, као што смо видели, тешкоће објективне и субјективне, у толико нова пета фаза преуоставља још веће тешкоће јер поред спе-

цијалног знања објекта, чијом се инвестијацијом желимо бавити и потпуног познавања технике статистичке, она изискује и специјалне особине.

Овај део статистичарева посла, вели Lisše, изискује од њега знање, доста различног од онога које је морао имати приликом прикупљања самих факата. Особина, неопходно потребна ономе који жели да интрепретира статистичка факта, јесте логика и то логика као вештина мишљења. »Бројеви у опште, а нарочито статистички бројеви врше на дух нарочиту фасцинацију. Симбол прецизности, они садрже у себи императивну привлачност као апсолутна факта. Упарађени у коректним и збијеним колонама изгледају још моћнији. Одмах фрапирају човека, ако се не уме да сачува од њиховог заводљивог утицаја. Они су у ствари најсубтилнији саучесници, који шире заблуде и стварају парадоксе. Узрок опасности која долази од њих, лежи у немогућности у којој се налазимо да их контролишемо здравим разумом и лаким проверавањем. Груписани, комбиновани, прерађени, јављају се у облику зборована, разних средина и индиција. Њихово порекло постаје све мрачније и они нам изгледају као авантуристе, чија су имена и презимена претрпела честе промене те је тешко наћи се у њима«.

Немачки статистичар Rumelin вели: ...»да је потребно отворити уста цифрама«, Мишљења научника о улози статистичара варирају. Једни веле: »Статистичар у подели научног рада има специјалну улогу, да групише резултате својих опсервација и да их предаје критици«. Други су мишљења да његова улога треба да буде већа. Статистичар не треба да буде сведен на аутоматски и механички рад машине. Чак и они који су сагласни с тим, да му не припада да размишља о бројеним подацима које је прикупио, сматрају да је дужан бар да им олакша даљи њихов посао пречишћавањем ових сировина и њиховим класирањем.

Апарати за сређивање (груписање) бројних података су доста ретки. Постоје две врсте: Електрична машина: »Hollerith«; и »Classicompteur-imprimeur«, т. ј. машина, која »класира« и штампа.

»Hollerith«-ом (по имену проналазача) се постизавају три резултата: 1. распоређује се материјал по класама и сабирају се свака класа за себе; 2. одвајају се »фишеви« према категоријама или усвојеним гледиштима; и 3. сабирају се резултати комбинација разних категорија.

Ова је машина усавршена и најновији је модел »Powers-«. Користи ових апарата су следеће : 1. регистрирање повећег броја јединица врши се истовремено ; 2. механичко бележење и сабирање врши се без погрешке ; и 3. све се операције сврше брже но да се ради са људима.

Машине за рачунање су многобројне. Навешћемо три врсте : 1. Машину за сабирање ; 2. Машину за многоструке употребе ; и 3. Машину за делење.

Користи од машина за сабирање су следеће : 1. Велика уштеда у времену ; 2. Рад је јасан и добро израђен ; и 3. Апсолутна тачност.

Машина за многоструке употребе (најчувенија је марка »La Millionnaire«) врши све аритметичке операције : сабирање, одузимање, множење и делење.

Користи од ње су врло велике и састоје се: у уштеди у времену и труду и у тачности у резултатима.

Машина за делење је од врло велике користи не само за делење већ и за обрачунавање процената и за све остале операције, које се употребљавају приликом груписања бројних података.

IV

Четврта фаза: експозиција (излагање, представљање) факата (дескриптивна статистика).

»Статистичка експозиција састоји се у груписању и представљању података ради публикације. Предмет јој је да групише хомогене податке тако, да њиховим скупљањем фрапантно покажу извесни резултат и да се тенденције факата оцртају довољно јасно«. Према Julin-у, два се циља постизавају експозицијом факата.

Први је : да се човечији дух фрапира извесним резултатима. Ово је потребно да би се поједини резултати јаче истакли и подвукли, да би се на њих бацила јача светлост и тиме успело да фрапирају човечију меморију. Познат је факат да оно чиме је човек изненађен, т. ј. да оно чиме је пажња јако привучена застаје трајно у памети.

Други је циљ : да се тенденције феномена јасно издвоје. Н. п.р људи се рађају, венчавају се, разводе се, убијају себе и један другога, селе се, исељавају се, умиру, — то су све разне

динамичке појаве, али који је резултат? Да ли се становништво повећава, опада или остаје исто? Другим речима која му је тенденција. Да би се реализовала ова два циља — фрапирао човечји дух и истакле тенденције феномена — статистика се служи са два начина експозиције: први је: аритметичка експозиција; други је: графичка експозиција факата.

Аритметичка експозиција (представљање) факата састоји се у употреби извесних аритметичких операција, које нам онемогућавају да фрапирамо дух и издвојимо тенденцију феномена. Ми ћемо се задржати само на десет следећих операција, а то су: 1. серије; 2. средине; 3. медијана; 4. модус; 5. дисперсија; 6. коваријација; 7. переквација; интерполација; 9. екстраполација; и 10. проценти и односи.

Серије. До закључка у статистици долази се компарацијама. Компарације су двојаке: у времену и простору, т. ј. претпостављају минимум две суксесивне (у времену) или различите (у простору) опсервације. Та суксесивна или различита прибирања бројних података (опсервација маса) су серије. Према Julin-у: »Суксесија статистичких података, до које се долази квантитативном опсервацијом нетипичног факта, т. ј. променљивог, обновљеном у времену и јединици простора, зове се серија«. Простије речено то је низ бројних података до којих долазимо периодичним прибирањем.

Постоје разне врсте серија. Њихова квалификација зависи од гледишта, на коју се аутор приликом класификације ставио. Најчешћа је класификација, која се добија са гледишта: простора разних географских области), времена и објекта (квалитета и квантитета). Žižek квалификује серије с обзиром на проблем »средина« и дели их у три групе.

Према Julin-у постоје две врсте серија: статичке серије и динамичке серије.

Статичке серије су двојаке: константне и променљиве.

Константним статичким серијама називају се оне, које садрже податке подједнако прецизне, или податке чија се прецизност може претпоставити да је једнака, или бар да много не варира. Н. пр. однос мушке и женске деце при рођењу.

Његова је дужност да направи »рубрике« за цифре, да одреди проценте, аритметике и друге средине, да упрости велике масе бројева употребом коефицијената.

Sheupon вели: »Ако је довољно само да се ови подаци ставе публици на расположење без икакве вештине, статистичар није потребан, довољан је човек који зна само да рачуна«. Најглавнији и истовремено и најтежи задатак је истраживање узрока феноменима. Сваколика наука базира се на принципу каузалитета, узрочности, према коме свака појава мора имати један или више узрока. Колико је истраживање узрока тешко у другим наукама, у толико је оно у статистици отежано карактером њених ивентигација. Научник, који се бави другим наукама у бољем је положају од статистичара приликом истраживања узрока.

Научник је не само у стању да изолује објект своје ивентигације тиме што ће упростити узроке и да по вољи варира број узрока већ је у стању да експериментом верификује своје закључке. Међутим, све то није могуће у статистици. Статистичар није у стању да изолује објект своје ивентигације, већ је напротив приморан да опсервише што је могуће већи број случајева да би могао доћи до закључка .

Сем тога његов је посао отежан егзистенцијом воље код субјеката који му служи за објект опсервације, егзистенцијом т.з. самоопределавања људи. Додуше велики број научника негирају слободну вољу код индивидуе и тврде да је сваки акт код људи одређен једним или са више узрока, тако н. пр. Рибо, Пејо. Трећа група научника — као н. п. Бутро, Бергсон — присталице су т. з. »контингенције« природних, а у толико пре друштвених закона (тенденција), т. ј. они оспоравају природним законима њихов карактер перманентности и универзалности. Они су мишљења да постоји више путева отворених еволуцији и то путева непредвиђених и подједнако могућих.

Истраживање каузалитета је врло сложен посао. Та компликованост долази отуда, што је могуће да се читава серија појава увукла између узрока који истражујемо и последице коју видимо, осећамо. Најлабавија веза између две појаве представљена је коенциденцијом. Две појаве дешавају се симултано, а не стоје ни у каквој узрочној вези једна са другом и не одређују једна другу.

Мање лабава веза између две појаве је конкорданција. Ту се две појаве слажу, не искључују се, па ипак зато не стоје у каузалној вези. Интимнија веза између две појаве пред-

стављена је корелацијом код нас се две појаве *односе* једна на другу, али ипак зато не стоје у узрочној вези једна са другом.

Најинтимнија веза представљена је каузалитетом, т. ј. две појаве стоје у узрочној вези, другим речима једна другу проузрукују, једна је узрок другој, док је друга последица прв. Престанком прве престаје и друга. Јасно је да је статистичару тешко да се нађе у лабиринту створеном коенциденцијама, конкорданцијална и корелацијама, док не доспе до каузалитета и тиме успе да издвоји узрок од последице.

Тумачење статистичких факата служи се врло често принципом компензације. Пре свега, резултати употребљеног материјала не односе се на индивидуалне случајеве већ на колективитете, масе. — Према томе и тумачење се не односи на индивидуалне случајеве, који су служили опсервацији, већ ослањајући се на принцип компензације, генерализује закључке до којих је дошла на основу просечног стања појава.

Употреба методе изолирања у статистици састоји се у издвајању једне околности од свих осталих, које са њом постоје у једној појави. Ова се метода примењује у експерименталним наукама, али не конвенира статистици, у којој је експеримент немогуће извести.

Метода конкомитентних варијација састоји се у објашњењу промена једног феномена одговарајућим варијацијама другог феномена. Ова метода истраживања каузалитета конвенира статистици.

До закључка о тенденцији статистичких појава долази се компарацијама. Има две врсте компарација: у времену и простору. Компарација у времену састоје се у упоређењима бројних података прибраних у једном моменту са подацима прибраним у другом моменту једног истог статистичког факта или два разна статистичка факта. Компарације у простору састоје се у упоређењима бројних података прибраних у разним државама. Дакле компарације у времену могу бити и националне и интернационалне, док су компарације у простору само интернационалне. Разуме се по себи да ми говоримо о бројним подацима прикупљеним од стране државе, као о најредовнијем прибирању бројних података.

Кад испитамо цео процес упоређивања, видећемо да он садржи четири елемента: време, простор, масу, и »нормалу«, која служи компарацији замерило.

Компарација разних модалитета једног феномена врши се према времену. Сталност односа мушке и женске деце у рођењима, развијање стаса према добу, осцилације рада у банкама према сезони, и т. д.

Други елеменат компарације је представљен простором. Н. п. приликом проучавања криминалитета у појединим земљама мора се водити рачун о утицају коју врши средина на човека, т. ј. о утицају климе, тла, историје, о режиму политичко-економском, административном, и т. д.

Трећи елеменат представљен је масом, која је у статистици фактор од капиталне важности. Само, када је реч о маси, мора се водити рачуна о нарочитим врстама маса, које служе за компарацију.

Н. п. треба упоредити бројне податке о смртности у две земље. Упоредивање апсолутних бројева не може нам дати идеју о јачини смртности, а циљ је прибирању бројних података да нас обавести о тенденцији — опадању или повећавању — једног феномена.

Стога се мора прибећи т. з. релативним бројевима (одређен, обично са 1.00, 1.000, 10.000 и т. д.), како би се дошло до представе односа која нам омогућава компарацију и закључак. Дакле апсолутни бројеви морају се прерадити у релативне.

Четврти елемент компарације представљен је : нормалом. »Мерити то значи упоређивати две количине« . . . »и то не само упоређивати их већ тражити колико се пута једна садржава у другој«. Ми можемо рећи и обрнуто : упоређивати значи мерити. Али упоређивање и мерење предпостављају да је једна од количина константна, да не варира, да је у напред позната и одређена другим речима, карактер те количине мора бити перманентан и универсалан. Та количина зове се јединицом мере и свака мера — за дужину, тежину и течност — има своју одређену јединицу (метар, килограм, литар, и т. д.). И статистичка мера има своју јединицу и то је »нормала«. То је онај број који служи за јединицу мере, т. ј. испод кога или изнад кога се сматра да је феномен претрпео измене о којима се мора водити рачуна. До овога броја долази се другим низом опсервација.

Иако је готово немогуће или бар врло тешко прописати општа правила, која треба да служе у свима случајевима интерпретације, ипак су научници успели да дођу до извесног броја

закључака о начину кога се треба придржавати приликом интерпретације. Њихова је важност релативна. Постоје седам таквих правила, која треба да нам послуже као путоказ у лабиринту статистичког тумачења.

Прво је правило индиференције (равнодушности). Пре свега треба скренути пажњу на шта се односи ово правило. Оно се не односи на феномен, већ на резултат феномена. Према овоме правилу треба се приликом интерпретације држати објективних чињеница и не дати се упливисати личним »ментима«. Простије речено треба бити равнодушан према резултату и представити га онаквим какав је.

Друго правило је непристрасност. Оно је модулација и допуна првог. Према њему, приликом интерпретације, не треба одбацити ни једну чињеницу, чије је присуство у стању да модификује закључак, који смо мислили да треба донети. Чињенице играју улогу »странака« у статистици, према томе да би се дошло до истине, а ова је циљ науци, треба саслушати обе »странке«.

Треће је правило компарабилитета. О њему је било већ толико пута речи, јер се без њега не да ни замислити статистичко испитивање.

Сви су научници сагласни у томе да је ово једно од правила, које се највише гази, не зато што се не врше довољна упоређења, већ што се врше злоупотребе са упоређењима, т. ј. упоређују се феномени, који нису за упоређење.

Четврто је правило позитивитета. Оно се може овако формулисати : Закључке треба доносити у границама опсервисаних факата. Хипотезе нису забрањене, али не треба сувише оперисати са њима. У случају недостатака бројних података боље је одустати од закључка но се изгубити у хипотезама.

Пето је правило : умереност. Оно је слично првом и значи да треба бити умерен у својим закључцима, т. ј. избегавати претерану амбицију непропорционалну са фактима, којима располажемо.

Шесто је правило каузалитета.

И о њему је већ било речи. Овде ћемо изнети методе, које служе као помоћно и олакшавајуће средство приликом истраживања каузалитета. Тих метода има четири и заслуга за њих припада Mill-у (четири правила Mill-а).

Прва је метода конкорданције. Она је примена правила, које гласи : »Када се феномен, чију природу треба да проучимо, правно у више разних случајева и када ови случајеви имају само једну заједничку околност, онда ту околност треба сматрати као узрок феномена«.

Друга је метода диференције. Када опсервишемо два случаја и то један у коме се опсервисани феномен манифестује, и други ,у коме се не манифестује, а околности оба феномена су исте изузев једне која је присутна у првом, а одсутна у другом случају. Онда можемо сматрати да је та околност узрок феномену.

Трећа је метода т. з. остатака (метода резидијума). Када од једне сложене појаве одузмемо део за који знамо да произилази из извесних узрока до којих смо дошли ранијим индукцијама, онда је остатак то појаве проузрокован осталим утврђеним узроцима.

Четврта је метода конкомитентних варјација. И о њој је већ било речи. У кратко поновљено : када градиалне варјације једног феномена одговарају градиалним варјацијама другог феномена, онда се може држати да та два феномена стоје у каузалној вези.

Свака од ових метода даје резултате приликом интерпретације, т. ј. омогућава нам да дођемо до истине. Према томе, најбољи је начин употребити све ове методе. Дакле синтетина је метода најбоља.

Најзад, Седмо правило је правило великих бројева. О њему је већ било речи у опсервацији и критици материјала. Овом ћемо приликом само додати да приликом тумачења појединих статистичких појава треба водити обзира о томе, да ли се приликом њиховог опсервисања водило рачуна о закону великих бројева.

Као што се из изложеног да закључити да би се могли користити статистиком потребно је пре свега познавати предмет, који желимо подврћи статистичком испитивању. затим треба бити потпуно упознат са техником статистике и, најзад, располагати вештином мишљења («јаком логиком»), коју треба прилагодити специфичном карактеру статистике.

Упознавање саме природе предмета који желимо подврћи статистичком испитивању не припада нама и не спада у нашу дужност, у осталом то није задатак једне дисциплине већ низа

дисциплине. Што се тиче технике статистике и специјалних упутстава за логичну статистичку интерпретацију, ми смо покушали да их изнесемо, руководећи се жељом да будемо што јаснији али и што потпунији.

Променљиве статичке серије су оне: »...чија прецизност није једнака, било да је прибирање у више епоха било непотпуно, било да су извесни подаци серије извесни а други неизвесни, било најзад да се ради на упоређивању једне серије чији су подаци сигурни са другом серијом чији су подаци мање или више сумњиви«.

Динамичке серије су конституисане од података, који се ређају према професији, која расте или опада, која је правилна или неправилна. Ако је прогресија потпуно правилна, треба претпоставити да делају променљиви узроци са сталним узроцима. Ретко се виђа таква регуларност у феноменима о којима статистика прибира бројне податке.

У статистици су честе серије, које садрже бројеве који расту или опадају неправилно, или бројеве који час расту час опадају неправилно, или бројеве који час расту час опадају, а да није могуће приметити однос између опадања и растења. Н. пр. подаци о »специјалној трговини« увоза и извоза.

Средине су средства за координацију, којима се статистика највише служи. Али не треба мислити да припадају искључиво овој врсти опсервације. Quetelet се врло много служио њима и вели за њих да датирају већ од старина. Многи научници још у старом веку служили су се срединама. Тако н. пр. Архимед је конструисао своју теорију гравитационог центра у телима помоћу средина. Метон, астроном, који је живео у IV или V веку пре Христовог рођења, израчунао је помоћу средина трајање месечевих мена. Quetelet се послужио срединама приликом израчунавања пењања поларне звезде. Све егзактне науке (астрономија и остале), које се служе прецизним инструментима служе се срединама при корекцији бројних података добивених суксесивним опсервацијама. Услед несавршености инструмената за опсервацију (телескопа, термометра, и т. д.) резултати сваке од опсервација нису једнаки са резултатима претходних опсервација. Стога је најбољи начин, да би се дошло до најприближнијег резултата апсолутне тачности, да се саберу сви добивени резултати суксесивним опсервацијама и сума подели бројем опсервација, т. ј. да се примени аритметичка

средина. »Израчунати средину, вели Liesse, значи дати заједнички именоватељ бројевима, са којима радимо и које групишемо у један блок, за који предпостављамо да је хомоген, докле факта која га представљају нису увек хомогена. То значи одредити, à priori, овим фактима идентичне узроке, комбиноване у истим пропорцијама ; то значи, једном речју, унифицирати узроке и њихову интензивност, да би упростили узроке чији је карактер комплициран.

За примену средина потребна су два услова. Први је : да су сви елементи који улазе у њихов састав, хомогени ; други : да нису изложени наглим варијацијама. У статистици први услов је ретко испуњен, јер је, према March-у, статистика : »Наука о хетерогеном, плетометрија«. Статистичке опсервације односе се на продукте и бића, чије су особине и природа далеко да буду идентични. Други услов није такође увек испуњен. Све варира у животу и живот није ништа друго до вечити покрет. И поред свега тога употреба средина врло је честа у статистици. »Средина, вели Liesse, укида оригиналност и индивидуалан карактер код опсервације, уништава диференције које стварају живот и покрет«.

Са општег гледишта средина игра у статистици улогу синтезе. Већ и саме серије представљају врсту синтезе, у којој се стапају многа дата (подаци). Функција средина састоји се у изражавању једног комплексног скупа феномена малим бројем простих цифара.

Класификација средина може се вршити са два гледишта : општег и математичког.

Општем гледишту одговара т. з. субјективна или идеална средина. Енглези, који праве разлику у терминологији зову је average.

Математичком гледишту одговара т. з. објективна или реална средина. Енглези је зову mean.

Субјективна или идеална средина — average — је она, која се добија мерењем више хомогених објеката. Ако су објекти стварно хомогени, приметит ће се, да се разлике редовно групишу око једног типа и то је — средина.¹

¹ Quetelet даје следећи пример те субјективне или идеалне средине: »У XIII-том броју Единбуршког медицинског журнала налазе се резултати 5,758 мерења периметра грудног коша код војника разних шкотских регименти. Најмањи периметар је од прилике 33 палца (Палац је 0,027 м.).

Објективна или реална средина је она, која се добија разним мерењима једног истог објекта. Готово свако од тих мерења даје други резултат. То долази услед несавршености инструмената за мерење. Резултат најближи апсолутној тачности је онај, који се добија сабирајући све појединачне резултате и делећи их са бројем мерења. Употреба објективне или идеалне средине врло је честа у опсервационим наукама (астрономији, физици и т. д.). Она се ређе употребљава у статистици која се служи, готово искључиво идеалном или субјективном средином, изузев статистичких инвестиција, које се служе прецизним инструментима, као метеорологија и друге.

Као што се види, реална (објективна) и идеална (субјективна) средина разликују се потпуно једна од друге. Реална односи се на један једини објект, док се идеална односи на велики број објеката. Дакле реална се односи на један једини објект, који се сматра да није претрпео никакву битну модификацију у току опсервације. Према томе, разне опсервације разликују се једна од друге у степену прецизности. О томе не може бити речи код идеалне (субјективне) средине. Хомогени објекти, који је формулирају, разликују се један од другог. Предпоставка је да су њихове димензије познате са жељеном тачношћу, но рачуном се тражи заједничка мера, која их синтетизира, у сврси да се на место набрајања низа бројева (серије) стави скраћени израз, који је потпуно идеалан. Он не изражава никакву реалну величину (међу постојећим величинама објеката, на који се односи) нити означава погрешку, која долази, било од опсервације, било од инструмента за опсервацију; она је искључиво синтетична и репрезентативна. Према свему томе можемо дефинисати идеалну или субјективну средину као израз нормалног квантитативног стања једног феномена.

Четири су делова потребна да би средина била тачна. Први је: мора се односити на хомогена дата с обзиром на природу објекта, момент и место опсервације; Други је: потребно је да обухвати многобројна дата (закон великих бројева); трећи је: треба да буде репрезентативна, т. ј. да представља општу идеју

а највећи 48 палца; средина свих ових мерења даје нешто мало више од 40 палца за периметар грудног коша једног шкотског војника; то је исто тако број, који одговара највећем броју мерења и као што теорија каже, све остале групе смањују се у колико се удаљују од њега».

која се односи на целу серију. Најзад, четврти је услов : треба да буде стабилна, тако да је мале модификације у серији не мењају.

Са гледишта математике средина је највероватнија (т. ј. најтачнија) вредност између свих вредности једне серије дата, за која се претпоставља да су ма и најмање погрешна. Вероватна погрешка (са гледишта тачности) средине једног великог броја цифара је мања, него ли погрешка сваке од ових цифара по наособ.

Према начину обрачунавања разликују се три врсте средина : аритметичке, геометријске и хармонијске.

Међу аритметичким срединама треба разликовати три врсте : прости, композиране и аритметичке средине добијене т. з. индиректном методом обрачунавања.

Проста аритметичка средина добија се када се саберу сви планови серија и збир подели бројем чланова.

Композирана или пондерирана аритметичка средина разликује се од прве, што води рачуна о фреквенцији чланова серије (т. ј. о томе колико се пута јављају).

Претпоставимо да треба наћи средњу цену једног хектолитра продатог жита разних количина и по разним ценама.

Понедељак	50 хектолитра	по 25 динара ;
Уторак	25 „	„ 22 „
Среда	35 „	„ 24 „

Да би добили средњу цену, т. ј. да би се добила пондерирана или композирана аритметичка средина треба : помножити међу собом количине и одговарајуће цене, те производе треба сабрати па збир поделити збиром количина.

Ова се средина употребљава нарочито у Indeks Numbers-има (т. ј. »Бројевима показивачима«), о којима ће још бити речи, а у којима се упоређују цене једне године, сведене на сто, са ценама осталих година сведеним на одговарајући однос према тој цени.

Аритметичка средина добијена »индиректном методом« добија се, када одредимо просту аритметичку средину извесне серије, затим израчунамо разлику између сваког од чланова серије и средине, онда саберемо те разлике, па збир тих разлика поделимо са бројем чланова серије и тако добијени количник додамо броју који представља аритметичку средину те серије.

На пример треба наћи средњи број бракова закључен у току једне периоде.

Година	Број закључених бракова	Разлике средине и члана серије
1891	226,526	— 13,474
92	227,135	— 12,865
93	218,689	— 21,311
94	226,449	— 13,551
95	228,204	— 11,796
96	242,764	+ 2,764
97	249,145	+ 9,145
98	255,379	+ 15,379
99	262,334	+ 22,334
1900	257,408	+ 17,480
		— 5,895

Треба сада поделити збир разлика — 5,895 са бројем чланова серије т. ј. 10 добиће се број : — 589,5. Најзад треба сабрати арбитрарну средину : 240.000 и тај квоцијент — 5,895 па ће се добити та тражена средина: 239,410.

Геометријска или логаритмичка средина се добија када се извуче корен попет на степен, који је бројно једнак производу чланова.

Геометријска средина се употребљава када се жели да се ублажи утицај великих бројева.

Она ублажава брутално дејство великих бројева. Употребљава се у Indeks-Numbers-има. Њоме се служио Jevous у својој студији о паду вредности злата.

Хармонијска средина се добија када се производ, умножен онолико пута колико има чланова, подели њиховим збиром.

Ова се средина ретко употребљава. Од свих средина њена је вредност најнижа. Највиша је вредност прости аритметичке средине, затим долази геометријска средина, па најзад хармонијска средина.

Медијана. »Када чланове једне серије поређамо по величини, члан који заузима централно место је медијана«. (од латинске речи medianus, намештен у средини).

Она је, према Lisse-у, средина по месту (положају). Средина, која је синтетичан израз серије, не даје нам никакво објашњење о начину како се ређају чланови серије и о њиховим модификацијама. Ова се незгода избегава медијаном. Благодаречи њој, сваки од чланова задржава своју »индивидуалну физиономију«. Које су користи од медијане? Према Julin-у, има их три. Прва лежи : у тачном месту ; друга : у лакоћи и брзини обрачуна

вања ; и трећа : што није потребно познавати екстремне чланове ако је познат њихов број и ако се зна да они не прелазе извесне границе. Т. ј. ако серија има непаран број чланова, довољно је одвојити горе и доле подједнак број чланова, члан, који се налази у средини је медијана. Ако серија има паран број чланова, медијана се налази између две једнаке групе, које деле серију ; ако су вредности тих двеју група неједнаке, треба обрачунати њихову средину и та је средина медијана.

Метода Index Numbers-а за обрачунавања вредности новца. Поред осталих функција, новац служи за меру вредности. Према новцу упоређујемо и изражавамо остале вредности. У тој својој функцији новац је идентичан осталим мерама : метру, килограму, литру. Од ових се пак разликује својом несталношћу. И друге мере — метар, килограм, литар, и т. д. — подлеже извесним варијацијама ; најбољи је доказ за то »контрола мера«, којој је задатак да констатује и коригира намерне и ненамерне промене које наступају у тим мерама, упоређујући их са »прамерама« (врло прецизним инструментима). Само ове варијације нису у тој мери јаке и нагле као код новца, нарочито папирног. Како цена није ништа друго до однос двеју вредности, т. ј. вредности новца с једне стране и вредности робе (артикла) с друге стране, то је лако схватљиво, да уколико се мења једна вредност, у толико ће и тај однос бити измењен. Другим речима цена стоји у обрнутој пропорцији са вредношћу новца или вредношћу артикла. У колико је вредност новца *већа* у толико га треба *мање* дати и обратно, у колико вредност новца је *мања*, у толико га треба више дати. Целокупан економски живот окреће се око цена, према томе схватљива је корист, потреба и нужност обрачунавања варијација, којима подлежи вредност новца. Та обрачунавања врше се Index Numbers-има, »бројевима индиције, показивачима«. Обрачунавање тих Index Numbers-а доста је компликован посао.

Index Numbers-и са техничке тачке гледишта су примена средина. Са ове тачке гледишта Index Numbers-и имају два значења, једно шире, друге уже.

У ширем смислу речи они значе примену процентуалне методе, у којој су један број или серија бројева представљени пропорционалним бројевима упоређеним са једном количином узетом за базу упоређења.

У ужем смислу речи Index Numbers-и означавају једну сложену операцију, која се састоји из многобројних рачуњања, којима је циљ да се дође до средњих вредности за један низ артикала, прибраних периодично, тако да скуп свих ових средина, представља у кратко њихово кретање у односу према серији идентичних опсервација узетих за базу упоређења.

Циљ операцији прве врсте је да представља на упадљивији начин варјације неколико бројева и да их упореди са једним бројем узетим за јединицу упоређења. Узмимо за пример варјације у цени жита.

Много су комплекснији Index Numbers-и у свом ужем значењу, т. ј. као конструкција једног статистичког система, који допушта бележење општих варјација у ценама артикала или у надницама.

Како се организују Index Numbers-и ?

1. Треба изабрати производе, чије варјације у ценама желимо опсервисати. Том приликом треба се придржавати следећег правила : производи треба да су многобројни, али не треба да их је сувише и да су предмети јаког промета ;

2. треба одредити године, које желимо да нам служе за базу. Овом приликом треба избегавати оне, које су познате као године високих или године ниских цена. Не треба узети само једну годину већ више година ;

3. треба прибрати цене тих производа из времена које је узето за базу ;

4. треба годину изабрану за базу означити са 100. Да би добили т. з. »Општи индекс« треба број производа помножити са 100 ;

5. треба прибрати бројне податке о ценама производа за сваку годину, која следује години изабраној за базу. Те бројне податке треба изразити у процентима и упоредити са годином одређеном за базу ;

6. треба т. з. »велики збир«, т. ј. збир добијен сумирањем цена свих изабраних артикала, помножити са сто и поделити »општим индексом«, т. ј. бројем изабраних артикала помноженим са сто ;

Sauerbeck, енглески статистичар израчунао их је на следећи начин :
За базу је узета периода: 1867/1877 т. ј. означена са : 100;

1855 према томе представља : 137;

1898 « « « : 62;

7. може се организовати и т. з. »специјалан индекс«, који се добија груписањем артикала исте природе у једну групу; скуп тих »специјалних индекса« за једну годину чини т. з. »општи индекс«.

Две се замерке чине Index Numbers-има. Прва се састоји у произвољности броја артикала. Не видимо зашто се чини ова замерка. Правило је да број артикала не треба да буде сувише мали ни сувише велики, према томе, треба узети »средину«. Друга је замерка потпуно уместна, она се састоји у томе да Index Numbers-и третирају све артикле на исти начин, т. ј. не воде рачун о њиховој респективној важности, т. ј. о њиховој улози у потражњи. Предлагане су разне методе да би се избегле незгоде, које отуда проистичу. Постоје четири методе, које су од најчешће употребе, а то су: метода Roland-a Falknera, америкашког статистичара; метода царинских вредности, која се употребљава у Француској; метода Sir Inglis Palgrave-a; и индиректна метода вишеструке квотације.

Американски статистичар Falkner предложио је да се сваком артиклу да један коефицијент пропорционалан употреби, коју представља у радничким буџетима. Треба консултирати радничке буџете и видети из њих респективну важност сваког артикла према употреби у потрошњи.

Незгода ове методе лежи у томе што у радничким буџетима нема многих артикала, које употребљавају друге социјалне класе.

Методу царинских вредности завео је у Француској Levasseur приликом проучавања варјација племенитих метала, т. ј. варјација цена. Он о њој наводи следеће у своме делу: Question de l'or (питање злата): »У Француској је једина тачна мера за варјацију цена она, коју нам дају званични подаци спољне трговине. У извештајима о трговини отпочело се од 1826 године да се вредност свих увезених и извезених артикала изражавају у францима, при чему су одређене просечне годишње цене и оне узете за рачунску базу. Те цене звале су се званичним вредностима. Али су те званичне вредности после извесног времена престале да вреде и нису више представљале реално стање, већ само средство за сравањење увоза и извоза. Онда се 1848 године дошло на мисао, да се поред ових званичних вредности даду т. з. актуалне (садашње) вредности, т. ј. стварне цене по којима се роба продаје у току године. Овај је систем примењен

први пут 1847 године и од тада је стално у употреби ; цене су дискутоване и утврђиване од стране једне комисије наименоване од министра». De Foville француски економиста и статистичар, служио се овом методом са много успеха за проучавање варијација цена у периоди од 1827—1877, и то на основици коју је добио из царинских вредности.

Sir Inglis Palgrave, један од уредника »Economist-а«, полази од констатације да сваки артикал представља вредност једнаку оној вредности, коју он у економском животу има са гледишта потрошње. Потрошња једног артикла једнака је цифри продукције, којој се додаје цифра увоза а одузима од ње цифра извоза.

Тешкоће око обрачунавања, које претпостављају раније наведене методе, допринеле су употреби и развоју индиректне методе, вишеструке квотације, која се састоји у придавању специјалних квотација појединим артиклима према важности, коју они имају у потрошњи. Ова се метода показала као врло згодна.

Fontain, америкашки статистичар, израчунао је разлике, које се добијају употребима разних метода. Максимална разлика износи 6⁰ /₀. Према томе, може се рећи да је питање методе доста индиферентно.

ЧЛАНЦИ

Старост наших еснафа

Еснафи су наши врло стари ; примљени су, међутим, из Византије, па су, у терминологији својој, сачували чак и трагове грчке.¹

То се може потврдити чак и извесним одредбама Законика Стефана Душана. Тако на пример, чл. 152. вели : Како неть биль законь од дѣда царства ми од светого краля средиимь людем противу ихь дружинама... да соу поротници² *Средњи људи* су, међутим, били занатлије, трговци, грађани.

То се још даље утврђује, чл. 153., који вели : Иновѣрцѣмь и трговцем поротци половина Срѣбѣль, а половина ныхь дружинѣ, по закону светого краля³

Интересна је ствар да су оба прописа узета из закона *светога краља*, т. ј. краља Милутина, који је много установа узео из Византије, па и пропис о еснафима.

Још је интересније да се еснафи овде називају *дружинама*. А значајно је, међутим, да су зидарске групе, које заједнички иду у друге крајеве ради тражења посла и ради рада, и до данас задржале назив *дружине* негде и *тајфе*.⁴ Чак их и *Деловодни протокол Карађорђев* назива *друством*.

Што се, међутим, термин *Дружина* у Душановом Законнику употребљава још и за проијарске синове, чак и за себре, не треба ни у колико да нас доводи у забуну : Душанов Законик је до нас дошао у 20 разноврсних *преписа*, а не у оригиналу, па је у преписима било и *празнословија*, и *другаче терминологије*, често пута доста чудне. Али је важно, ипак, да су *држине поменуте, облигатно, код средњих људи* (у данашњој терминологији : *еснафлија*) и код *иноверских трговаца*.

¹ Ст. Новаковић: *Лонца*, годишњица Николе Чушића, књ. 9.

² Ст. Новаковић: *Законик Стефана Душана*, стр. 119.

³ Ст. Новаковић: *Законик Стефана Душана*. 120

⁴ Ј. Х. Васиљевић у *Јужној Старој Србији*, Р. Т. Николић у *Крајишту и Власини*, В. М. Николић у *Из Лујснице и Нишаве*, и т. д.

Сасвим је нетачно гледиште оних наших људи, који постанак еснафа везују за долазак Турака. Пре свега, Турци нису на Балканско Полуострво дошли као народ више културе него што смо је ми тада имали ; они су дошли као завојевачка хорда, чак ни регуларни земљорадници нису били ! Они су многе и многе установе просто попримили од Византије и од нас ; тако су примили и *дружине* наше, прилагођујући их *својим потребама* и дајући им терминологију *не своју*, јер тих установа и тога рада нису ни имали, па нису могли имати ни *своје* терминологије, већ *арапску* и *персиску*. Тако, *еснаф* је чисто арапска реч, *руфет* персијска, *калфа*, арапска, *шегрт* персиска, *устабаша* је, до душе, турска реч, али као титула јаничарским старешинама (ничега дакле нема заједничкога са занатом !), *еснап* арапска, *абаџија* арапска, *алат*, арапска, *асурџија* арапска, *атлас* арапска, *базерђан* персиска, *бакал* арапска, *барјак* персиска, *берберин* персиска, *терзија* персиска, и т. д. и т. д.¹⁾

Како су Турци сасвим доцкан и савршено самовољно мењали права на извесне еснафске радње, показује и овај факат : »Паџије нису смели израђивати опанке од учињене коже, тај је посао припадао сарачком еснафу. Једном кад је долазио садрезам с војском око 1825. године, захтевао је од скопских сарача на брзу руку опанке за своју војску. Сарачи нису били у стању тај посао да изврше, те садрезам нареди паџијама да му тај посао сврше. Паџије похитају и подмире војску опанцима на време. Од тада добије право на израђивање опанака и паџиски еснаф.«² Све тотле је, значи, постојала подела на еснафска права, каква је била и у Византији и у старој српској држави, коју су Турци, не доносећи собом никакве еснафске уредбе, просто капирали и поштовали !

Међутим да смо ми много пре доласка Турака имали *своје* еснафе и у њима *своје* уређење копирано из Византије, као необорив доказ служи допуштење патриарха Црнојевића дата табацима у Будиму од 1697 године, за које скупљач Витковић вели : да тај прилог служи као доказ о томе »како су постојали ови јеснафи још у *старој* отаџбини.« У томе допуштењу патриарх Црнојевић, између осталог, вели : »како приходи до нашега смиренија почтени најстари руфета табачкога и желаније свое подробно сказаше, како еште у мирно време *от старине* имали су на *обичај* мајсторско уређење. Паки *по разрушенију* и *по поколебанију* земли *отечествоја* нашега, како су све *своје* добро оставили, тако и они *свој* мајсторски обичај угасе. Ел маже ниње аште и у чуждој земљи по нешто куће сградише, обаче *свој* обичај и мајсторско уређење

¹ Ђ. Поповић: *Турске и друге источанске речи у нашем језику*.

² М. В. Веселиновић: *Еснафи у Скопљу*, у *Годишњици Чупићевој*, XV, 225.

пожењевше, видевшe и от иних руфетов, како предел мајсторски имају. Зато и они поискаше от нашегo смиренија потвердителноје наше писаније своему мајсторскому урежденију. Наше бо смиреније видевшe мајстори, јако без својега учрежденија бити не могуt: того ради по уставу ниному повељевает и наше смиреније всјем вам руфета табачкога мајстором и калвам, и всем осталим шегртом — јако да сме ниже писаније добре чувати и блъудети имате. и т. д.¹

Ко, уз то, жели да проучава старост наших еснафа и њихову организацију, страшно ће погрешити ако им аналогију буде тражио у Француским еснафима; аналогија се њихова налази у уређењу еснафа у Византији, па се тамо и порекло њихово мора проучавати. Тада ћемо, несумњиво, утврдити: да смо *дружине* (еснафске) имали и пре краља Милутина, а да је краљ Милутин само закон о њима дао.

Добро би, у осталом, било, да се овоме проучавању посвети Академија Наука; не би, онда, она морала лутати, као што данас, у томе питању одиста лута.

¹ *Гласник Српског Ученог Друштва*, 2-ги одељак, књига шеста стр. 36 и 37.

Драгиша Лапчевић.

Šta znači centrala novčanih zavoda

Teške privredne prilike u našoj zemlji bile su predmetom toliko rasprava, kongresa i najozbiljnijih razmatranja, da je već i previše toga bilo. Ljudi, kojima nije do praznih riječi i do vječitih rekriminacija, moraju se pravom pitati, zašto je ministar trgovine zadnju anketu u Beogradu sazvao i zašto je nije unatoč neočekivanog dobroga odziva iz najpozvanijih krugova sačastio svojom pristunošću. Koliko smo informirani, ministar Dr. Krajač izostao je radi vrlo važnih i hitnih poslova, koji nisu trpeli odlaganja. Čitav niz mjera, projekta i elaborata, koji duboko zadiru u ekonomski život i u našu administrativu, dijelom je izrađen, dijelom se ima izraditi pod neumornom, upravo čudotvornom ambicijom našeg ministra za trgovinu i industriju.

Teško da ćemo naći sličnu pojavu ma u kojem drugom ministarstvu. Jedino se još u ministarstvu financija punom parom i u zaista velikom stilu radi.

Daleko smo od toga, da ne bi pozdravili svaki intenzivni rad i svako ozbiljno shvaćanje onih zadaća, keji se naravnim tokom prilika i potreba koncentriraju u ministarstvu trgovine i industrije. Ne možemo zatajiti, da nas u neku ruku i zabrinjuje ta hiperprodukcija, taj — kako bi rekao — novi reformatorski duh. Evo — zašto! Mi imamo raznih manjih pitanja i zakona, koji su nam od vitalne potrebe. Trgovački svijet godinama čeka a ne može, da ih dočeka. Sa nešto malo dobre volje davno su morale biti legislativno riješeni. Međutim šta vidimo? Ova, pitanja koja nijesu baš krupna, no vrlo važna, tretiraju se dilatorno nekim naročitim pasivitetom, a za druge velike probleme, za kojih nam ostvaranje očito manjka konsolidacija općih prilika, mi smo gotovi učiniti sve i sva — na papiru. *In magnis voluisse*, to je deviza g. Dr. Krajača dok mi kažemo, da je najtežji i najplodniji rad, današnjice *sitni rad*, onaj rad, koji neposredno utiče na privredu i neprocjenjive joj koristi daje svojim neposrednim i brzim efektom. Raditi na ovom polju znači *manifestirati svoju volju u pravcu najprobitačnijeg i najsitnijeg rada*, a baviti se dalekosežnim problemima bez adekvatnog *sudjelovanja svih pozvanih faktora* znači istrošiti se u sterilnom u najmanju ruku pak preuranjenom radu.

Sa ovoga gledišta mi ne možemo bez skepse prosuditi rad ministra Dr. Krajača kao iniciatora raznih dalekosežnih osnova.

U javnosti pobuđuje naročitu pažnju zakonski projekat o zaštiti ulagača, koji je u svim potankostima poznat samo najužem krugu interesovanih lica i inštitucija. Gosp. Kukla kaže da je tvorac ove osnove gosp. ministar trgovine i industrije i da se sada radi na njegovom dotjeravanju prije nego što bude objavljen. Po njegovom mijenju donijeli su neki listovi već lani, a isto tako i nedavno članke *inspirirane kako izgleda sa strane novčanih zavoda*, kojima se unaprijed izjavljuje, da je uvođenje proponirane revizione centrale nepotrebno i bezkorisno i da predstavlja napadaj na naše novčarstvo..” Nadalje veli baš s obzirom na dobre zavode, da je za njih uvođenje proponirane revizione centrale nepotrebno, *te nemaju apsolutno razloga da se bune protiv osnivanja centrale novčanih zavoda*, „jer njima takova centrala ne može nahuditi”.

Govoriti o inspiriranim člancima znači u neku ruku izraziti apriori sumnju u objektivnost autora, koji su pisali o predmetu, koji je vrlo komplikovan i vrlo delikatan. Ne čini nam se umjesno stigmatizirati suprotna mijenja autora pred javnošću kao „inspirirane”. Još manje se možemo složiti sa g. Kuklom u tome,

da centrala novčanih zavoda dobrim zavodima ne može nahuditi. Zakonski predlog, koji nam u potankostima nije poznat, pokazati će i najvatrenijem revizionistu, da novčani zavodi — a naročito najveći — i najbolje organizovani među njima — imaju puno pravo, da se bore protiv onoga, za čim se u istini ide i da imaju na žalost dosta razloga da sve poduzmu, da osujete ostvaranje novčane centrale. Tu se ne radi toliko o pitanju zaštite ulagača, tu se ne radi samo o ograničenju slobode rada novčanih zavoda uslijed državne ingerencije i organizovanog nadzora nad poslovanjem novčanih inštitucija radi bolje zaštite vjerovnika uopće a ulagača napose; tu se radi o nečem sasvim trećem : o jednom vrlo opasnom eksperimentu, koji — bojimo se — može ugroziti normalni razvitak novčanih zavoda, naročito je po srijedi sudbina onih velikih novčanih zavoda koji su svoje preimućstvo stekli pomnim poštenim i dugogodišnjim radom ljudi, koji su povjerenje stekli u najširijem krugovima, te koji na održanje toga poverenja polažu od uvijek najveću važnost.

Ne može i nesmije biti, da se *konfundiraju dva pitanja* koja imaju svoje posebno obilježje : pitanje zaštite ulagača i pitanje rada i odgovornosti banaka uopće. Ne može biti dvojbe, da se prvo pitanje mora i može tako riješiti, da interesi ulagača budu potpuno zaštićeni. Ovaj se cilj ne da postići raznovrsnim propisima i sankcijama, kojim se propisuje neka superkontrola nad novčanim zavodima u vezi sa strogim šemama špecificiranog i jednolikog bilansiranja, koja će u 90 od 100 slučaja ostati ili bez koristi ili neefikasna. Gubitcima ulagača može se predusresti u prvom redu selekcionim putem na taj način, da se pravo primanja uložaka dade samo stanovitim bankama, koji pružaju po svojim rezervama i drugim komponentima najviše sigurnosti. Razumije se, da bi se zakonodavstvo o akcionim društvima imalo uporedo u mnogo čemu promjeniti. (Prispodobi djelo prof. Milorada Straznickog u izdanju trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu 1922 i dijelo Dr. Velimira Bajkića o Akcionarskom društvu i pravu nadzora nad njim trg. i ind. 1926, Stanislav Kukla Problem zaštite ulagača 1924.) No zaštita ulagača — pravo shvaćena — ne smije da bude neki obruč, koji će banke stezati i onemogućiti pravilnu cirkulaciju poslova. Revizija poslovanja banaka kao profilaktična mjera ne smije da ide na uštrb *glavnih organskih funkcija* svakog novčanog zavoda. Kredit je regulator moderne privrede, a novčani zavodi nisu u suštini ništa drugo već organizacije kredita. Kredit

je ali na koncu stvar povrerenja. Banke nisu proste akumulacije raznih vrednosti u novcu i u efektima, nisu kase i tresori, one su — shvaćeni sa pravog i višeg gledišta, javni organi poverenja, i kao takovi imaju svoje osebujno biće i svoje organske funkcije koje se nikakovom kontrolom „od ozgor” ne dadu stručno nadzirati niti regulirati. Ministarstvo trgovine i industrije imalo je i do sad po čl. 5 i 75 srpskog zakona o akcionarskom društvu *neograničeno pravo nadzora*. „Srbijanske odredbe, kaže Dr. Bajkić, proširene su jednog lijepog dana na cijelu zemlju. Ta je skroz nezakonita mjera izazvala silan pokret nezadovoljstva u Zagrebu, koji je tada (1922 god.) bio gotovo isključivi centar našeg finansijskog kapitala. (Čl. 75 glasi: „Ministar trgovine i industrije može u svako doba izaslati naročite izaslanike, da ispituju bilans i uopće stanje društva i njegovu radnju.”) Ovo formalno pravo, dato administrativnoj vlasti u okviru koncesivnog sistema, nije urodilo željenim uspjesima. Potpuno se slažemo sa Dr. Bajkićem, koji kaže: „Koncesioni sistem čedo policijske države, želeo je, da zaštiti akcionare svojom kontrolom, ali je mali broj činovnika prema broju društva, nesposobnost njihova za taj tako *delikatan zadatak* i najzad koruptivan utjecaj organa a. d. učinilo, da je i ta kontrola bila samo formalna. *Država je, dakle, notorno nesposobna za kontrolu, kakva je jedina efikasna*”.

Stoga smo odlučni protivnici svake nadtutorstvene i diskrecionarne vlasti izvršnih oblasti nad novčanim zavodima. Normativni sistem za akcionarska društva u savezu sa strogim normama trgovačkog prava, koje daju punu vlast *sudovima* i široka prava svakom dioničaru, odgovara duhu pravne države, jeste pravi liberalni sistem, jer ne daje državi prerogative i pretensije u pogledu stanovitih sfera privrednog života, u koje naročito ulaze banke i slične institucije, prerogative, koje su kadre odvratiti strani finansijski kapital od sudjelovanja u našim zemljama. (Vidi predavanje Dr. Bajkića o akc. društ. str. 53). Jedino normativni sistem voditi će računa o javnim interesima jer će razviti onu odgovornost uprave, koja je plod *jake unutarnje organizacije*, te koja svojom sopstvenom snagom sve regulira. *Ovo pitanje odgovornosti upravljujućih faktora jeste centralno pitanje*. Ovo valja riješiti na najširjoj pravnoj podlozi, odrediti najstrožje sankcije. Suvereno sredstvo protiv zlouporabe ne leži u ma kako konstruiranoj kontroli države (jer vanjska sredstva ostanu uvijek palativna sredstva), nego leži u unutarnjem uređenju funkcija i djelokrugu na

jedan način, koji pravo kontrole po samim akcionarima (i najmanjoj njihovoj manjini) čini provedivim i koji pruža najsolidnija jamstva, da se pravo odgovornosti ne će moći ometati raznim tumačenjima bilo pravnika bilo političara. Za to i treba da bude vrhovna instancija u svima glavnim sukobima interesa ne administrativna, već *jedino sudska vlast*, a težište kontrole radova jednoga akcionarnoga društva mora da počiva na samom akcioneru, „koji je i glavni zaštitni objekt akcionarskog prava.”

Ponovno naglašujem : pitanje zaštite ulagača jest skroz zasebno pitanje i nema absolutno veza sa pitanjem zakonskoga uređenja akcionarskog društva u opće i novčanih zavoda napose. Austrijska republika stvorila je tek nedavno jedan zakon o zaštiti ulagača, dok je već mnogo prije (29. jula 1924.) izdala zakon „über die civilrechtliche Haftung des Vorstandes von Bankaktiengesellschaften” (zakon o bankarskoj odgovornosti) i dne 3. decembra 1924 zakon o koncesioniranju bankarskih poduzeća (Koncessionsergänzungsgesetz). Dok je u prvom zakonu pitanje odgovornosti uprave postavila na čvrsto tlo, ona je već mnogo prije u zakonu od 7. oktobra 1921. odredila zakonski djelokrug jedne stručne komisije, (Bundesgesetz betr. die Einsetzung einer Fachkommission für das Bankwesen), koja ima zadaću „den Geschäftsbetrieb der Unternehmungen und Personen, welche in Oesterreich Bankgeschäfte betreiben, fortlaufend zu beobachten, über die gemachten Beobachtungen einem *Sonderausschuss des Nationalrates* mindestens alle drei Monate zu berichten und diesem Ausschusse jene Vorschläge zu unterbreiten, die ihr geeignet erscheinen, die Wahrung der an das Bankwesen geknüpften Interessen der Allgemeinheit zu sichern.” Ova komisija postavljena je za 5 godina, *funkcije njezine prestaju koncem 1926*. Ovaj zakon po svojoj zadaći imade samo provizorni karakter i nema ništa zajedničkog sa nekom administrativnom kontrolom. Držimo umjesnim, da na ovome mjestu istaknemo, da je taj zakon odličan primjer, kako se ima država starati za interese javnosti a da ipak ne povredi obzire prema institucijama, koje su tako važan činilac modernog privrednog života. Još jedan korak dalje pošla je Austrija zakonom od 29. jula 1924., kojim su normirane razne olakšice za novčane zavode, koji su došli u teškoću plaćanja. (Zahlungsstockung), u pogledu taksa, fuzije i t. d. U istom zakonu pružaju se znatne pogodnosti jednom zavodu (Sanierungsinstitut), koji bi se bavio saniranjem takvih novčanih zavoda. Ovaj „Geldinstitutezentrale-

gesetz" sa istom opsežnošću, rekao bi, delikatnosti ulazi u pitanja saniranja kao što to čini gore navedeni zakon u pitanju kontrole novčanih zavoda. Iz niza ovih zakona vidimo, da problem zaštite ulagača nema one veze sa bankarskim poduzećem, koja se u štanovitim krugovima predmjevaju i da je ne samo oportuno, već upravo nužno, da se pitanje zaštite ulagača riješi na svoj način i u vidu posebnog zakona (a kao uzorprimjer mogao bi da nam služi zakon od 10. oktobra 1924 br. 239) sasvim odvojeno od ostalih ne manje važnih pitanja kao što su preko potrebna reforma trgovačkog zakona u vezi sa akcionarskim društvima, odgovornost bankarske uprave i t. d. Ovdje je red istaknut da je centrala novčanih zavoda, koja u *Mađarskoj postoji* na temelju zakonskog članka XIV od 1926, čisto *ratna tvorevina*. Njoj je bila glavna svrha, da zaštićuje probitke novčanih zavoda. Ova je institucija, kako je poznato, osnovana utjecajem i odlučnim sudjelovanjem države. Država je sama preuzela poslovne udjele u visini od 100 milijuna kruna i osim toga je dala središtu novčanih zavoda posebnu svotu od 25 milijuna u pričuvne svrhe na raspoloženje. Razumije se, da je država imala najjači upliv na izbor glavnih funkcionera i da je imala puno razloga, da se osobito angažuje za bankarske zavode, kroz koje su milijarde ratnog zajma bile plasirane. Središte novčanih zavoda održalo se je u nešto promjenjenom obliku i poslije rata. Iskustva ne govore baš u prilog ove institucije.

Čehoslovačka republika — donijela je pod pritiskom vrlo kobnih i učestalih padova bankarskih zavoda — zakon od 10. oktobra 1924 br. 238, kojim se uređuje opći fond *novčanih zavoda* Č.S.R. Članovi ovoga fonda dijele se u tri kategorije, a svaka od njih ima svoj specijalni fond. Iz ovoga fonda dobivaju članovi u slučaju novčanih teškoća razne pomoći. Zakon od 9. oktobra 1924 br. 237 normira osnivanje specijalnog fonda za ublaživanja gubitaka, koji su nastali radi poratnih prilika. Dotacija toga fonda vrši se prinosima zavoda i države. Među zavode, koji imaju biti zaštićeni ovim zakonom, spadaju u prvom redu akcionarska društva i društva sa ograničenim jemstvom, koja se bave novčanim i bankarskim poslovima, ako primaju uloge na štednju i na otvoren račun, zatim kreditne zadruge, štedionice i t. d. Prinos države može da dostigne iznos od najviše 50 milijuna č. k. 10. oktobra 1924 prolongiran je zakon (br. 241) o dužnostima bankara kad prima hartije od vrednosti u pohranu, a napose donijet je najvažniji zakon od

10. oktobra 1924 br. 239, koji se zove zakon o štednjim knjižicama, o akcionarskim bankama i o reviziji bankovnih zavoda. Daklem i zakonodavstvo Čehoslovačke republike nam pokazuje, da je najzgodnije i najcelishodnije, da se sasma odvoje tri glavna problema: 1). problem zaštite ulagača, 2). problem zaštite akcionara i 3). problem saniranja novčanih zavoda. Pitanje revizije bankovnih zavoda riješen je na jedan način, koji isključuje svaki neposredni uticaj državnih organa i to pomoću osnivanja posebnih zadruga, koje vrše nadzorno poverljivačku službu (Revisions — und Treuhandgenossenschaften).

Da svršimo : Tko god se udubi u zamašaj, prirodu i značaj ovih pitanja, koja stoje u daljnjoj ili bližjoj vezi sa zaštitom ulagača, dolazi do uverenja, da je a priori pogriješan svaki pothvat, kojim se želi regulisati neke — i ako značajne, ipak samo specijalne pojave *današnjeg privrednog života*, koji su u mnogim pogledima samo prolaznog karaktera, putem neke automatične centrale. Postoji velika opasnost, da će se uzdrmati pravni kontinuitet i uopće pravna sigurnost na jednome polju, na kojem se ne smije eksperimentirati, a da se ne dovedu u pitanje mnogo *teško stečena dobra moralne i materijalne naravi*. Ulaziti daklem u najteža i najsubtilnija pitanja — u doba gdje *naše zakonodavno tijelo* naprosto nije u stanju, da obavi najkrupnije redovite poslove (kao što su n. p. budget i slično) *potrebnom pomnjom* — i tako iznijeti na tapet probleme, koji su i u najnaprednijim državama zahtjevale više godina intenzivnog rada državnih faktora (uz najrevniju suradnju najpozvanijih predstavnika javnosti) — ovo nam se čini upravo smijelim pokušajem, koji ne vodi računa o upravo nesavladivim poteškoćama u kojima se nalazimo u zakonodavstvome polju. Dr. Krajač uzeo je (kako je g. Aca Pavlović advokt u Beogradu jednom prilikom zgodno rekao : „na sebe vlast patriarha, koji smatra, da on lično treba da ispravi sve greške, koje su činili 30 godina razni dobri i hrđavi ministri”). Dr. Krajač prvi je bio, koji je u pogledu primjene srbijanskog zakona o akcionarskim društvima *inaugurisao režim pregleda a. d.* i time citirane *zlokobne ustanove srbskog zakona proveo u djelo*. Kako svi znakovi pokazuju on je na putu, da inauguriše *novi smjer državne ingerencije* na poslovnu *politiku bankarskih i svih drugih zavoda, koji se bave kreditnim poslovima i primanjem štedovnih uložaka*. On se, čini se, ne ograničuje na najhitnije mjere za zaštitu ulagača, već nekim osobitim elanom hoće da postavi sintezu problematičnih

načela i mjera, koji se ne mogu dovesti u sklad, te tako postaje predstavnik *skrajneg etatizma i upravo potenciranog prava državnog nadzora*. Takove mjere možda konveniraju onima, koji zagovaraju centralistički sistem u svakom pravcu, ali izazivaju najjače proteste i bojazni sa strane onih, koji privredu smatraju domenom reda i rada u toliko više, u koliko manje država ima ingerencije u njezine poslove.

Dr. Hugo Holzmann.

Нова саобраћајна тарифа

Усавршавање техничког склопа домаћег саобраћаја упућено је једним током који заслужује пажњу и похвалу, крај свих примедба које се чине, са разних страна, на разне појаве практичне природе. За последњих пет година, може се рећи, саобраћајна политика свих влада држала се је два велика начела.

На првоме месту један огроман део труда и жртава био је посвећен техничкој страни саобраћајне службе: обнови пруга, њиховом појачавању, замени старих мостова новим, подизању објеката које су изазвале потребе времена и привреднога делања као што су: нове пруге, нове станице, нове укрснице и постаје, радионице и т. д. У томе се, кашто, ишло преко граница практично дозвољеног, и, у неколико на уштрб других грана, у првоме реду саобраћајно тарифске службе. Јер, и поред тога што нове пруге, као што су оне између Велеса и Штипа, имају првенствено привредни карактер, и, према томе, располажу условима да од првога дана буду активне, начин на који је њихово подизање извршено, т. ј. из буџетских средстава, намеће озбиљно питање да то није можда добрим једним делом утицало на скупоћу тарифа, на коју се широки привредни слојеви данас жале.

Затим, готово једновремено радило се и на сређивању тарифске стране службе у саобраћају. Можда са мање одушевљења и проницљивости у суштину наступајућих потреба. Али тек радило се. И то се да видети. Прошле године, почетком октобра донета је нова унифицирана саобраћајна тарифа за

превоз робе на свима пругама жељезница у држави. У саобраћајним аналима она ће остати као први степен еволуције југословенских жељезница. Јер, у поређењу са претходним тарифским режимом, поредак уведен у живот 1 октобра минуле године преставља излазак из мрака у светлост, први корак једног болесника у стању започетог физичког опорављања. Ваља се сетити само једне ствари. Наиме, био је пре тога времена мали и незнатан број стручњака и привредника који су се умели и могли снаћи у оном чудном сплету возарине са прекидом, шарених класификација са вавилонском филологијом и безбројних ситних и крупних рефакција заснованих на гомили прописа и наредба, често нејасних, често тајних а каткада и контрадикторних са законским појмовима.

Све је то прошли октобар покопао, да се тиме баве, ако хоће, каснији историци.

Међутим та нова тарифа била је још далеко од савршенства. То се је показало одмах на примени. Повлашћени ставови и правци испољили су повратна дејства чију појаву законодавац и тарифски стратег није могао благовремено да предвиди. Не зато што није умео или није хтео, већ просто зато што није могао. Јер, тарифска техника је само нервни систем покрета и превирања у привреди. А до кога је степена то био случај са нашом државном средином није потребно нарочито истицати. Отуда је много тешкоћа пословне и трговинске природе олако и пренагљено приписивано фискалистичким тежњама саобраћајно-тарифске политике. Сметало се с ума да тежак положај извесних грана народне производње у односу на унутрашњу потрошњу и извоз није био увек *тарифски проблем*, већ проблем осталих делова и недостатака опште привредне политике: трговинских уговора, пореза, администрације, царина и осуства научне организације таквих грана делатности.

Не може се рећи да су званични кругови на врховима саобраћајне управе остали потпуно глуви и равнодушни према свима тим појавама. Од како је Тарифски Одбор образован и од како је на њега добрим једним делом пребачен посао око проучавања практичног ефекта тарифских ставова за поједине артикле, постало је јасно да се унифицирана тарифа мора коренито мењати у своме основном склопу, и то шта више не чекајући да се сврше радови око утврђавања тачног режијског става и потпуне статистике промета.

* * *

Као исход тога и таквога уверења дошла је *нова саобраћајна тарифа лука и локална* од 1 октобра ове године. Решење о њеном ступању на снагу донео је Министар Саобраћаја још 1. јуна ове године. То значи да је целокупан елаборат још тада био готов. Та околност намеће, по сили околности, једну напомену, или, боље рећи једну примедбу творцима нове тарифе. 1 октобар преставља врло незгодан избор за спровођење нове тарифе у дело. Позната је ствар да је у то време највећи део крупних послова нарочито извозничких завршен што се тиче погодбе односно рока лиферовања робе и њених цена. И како возарина преставља једног, и то не малог, чиниоца у одмеравању њене висине природно је, да свака повреда стабилности жељезничког тарифског система у томе добу, боље рећи у невреме, неизбежно ствара нежељене потресе.

Са том опоменом као пратиоцем, прилазећи испитивању нове саобраћајне тарифе, могу се из њене суштине издвојити неколике разлике начелне и практичне природе. Оне постају уочљивије када се упореде са начелним одликама старе, унифициране тарифе

Пре свега измењен је дубоко систем луке тарифе. И то двојако. На првоме месту луке су тарифски изједначене и то на основи паритетског поступка, при чему је за јужно далматинске луке узета у обзир километарска удаљеност до њих.

Поступак у ранијој тарифи био је овакав : луке су се делиле у три групе : на луке неповлашћене, т. ј. на оне за које су важили ставови нормалне тарифе, односно тарифа са најскупљом возарином. Ту су спадале луке : Сушак и Бакар. Даље су долазиле луке Груж односно Дубровник, Метковић и Зеленика. За њих су важили ставови нижи од нормалне тарифе, али опет виши од возарине која се плаћала за пошиљке упућене преко најповлашћенијих лука. Међу ове последње долазили су Сплит и Шибеник.

По ранијој тарифи обрачун возарине вршен је према посебним таблицама. Њих је било четири : прва за нормалне тарифе, друга за Сплит и Шибеник, трећа за Груж (Дубровник), Метковић и Зеленику, и четврта, тако звана допунска таблица, за промет упућен са или на вициналне пруге под државним надзором, у колико и где нису оне биле у државној режији.

По новој тарифи обрачун се врши на тај начин што се за луке Горњег и Средњег Јадрана узима став који важи за одстојање између једне утоварне станице у унутрашњости до Сушака — пристаништа, па се онда тај износ примењује за све пошљке исте врсте које из тога места могу бити упућене за Бакар, Солин, Сплит, и Шибеник. Другим речима вагон брашна упућен из Новог Сада на пример, али у циљу извоза, то треба запамтити, за коју од горњих лука има да плати (повлашћени став 31. б, таблице 1., лучке тарифе) онолико исто колико је, према километарском растојању тај товар оптерећен за превоз до Сушака — пристаништа.

За луке доњег, јужног Приморја, у погледу извоза, под претпоставком горе узетог примера, једног вагона брашна, возарина се обрачунава по посебној табlici II лучке тарифе (повлашћени став 31. б) на основу километарског растојања од утоварне станице до лука, посебно наведених (Груж—Дубровник, Метковић и Зеленика).

То је први део измене старог лучког система. Други део преставља одредба по којој: нова лучка тарифа важи само за извоз, дакле у правцу лука, али не и за промет од лука ка унутрашњости, сем изричитог повлашћења датог у форми лучких тарифа (пр. тарифа за инострани угаљ). Другим речима локални промет има се вршити по нормалној тарифи која је од лучке извозне тарифе скупља за 40%.

Ова и оваква разлика учињена је, како изгледа, највише из обзира према Сушаку, т. ј. ишло се за тим да одвајањем извозног промета од локалног промета сушачкој луци буде обезбеђен извозни контингент који би јој иначе, да је остало стање по старој тарифи, без сумње отела Ријека.

Та промена учинила је дубок утисак на непосвећене посматраче практичног утицаја нове тарифе. Тај утисак, опет, појачан је дејством нове локалне изузетне тарифе бр. 39 за жито, махунасте плодове и кромпир намењене »пасивним крајевима«. Наиме, нова лучка тарифа разликовањем извозног и локалног промета изазвала је двоструко негодовање. Са једне стране Приморци истичу да ће они у будуће много теже снабдевати унутрашњост државе својим производима и да ће, с тога, потрошачи дубоког залеђа морати да сnose повећану возарину, што опет не може бити без уштрба на укупан износ потрошње тих артикала (цемент преставља најкрупнији пример). Они, на

сличан начин, претпостављају да ће разликом новог поступка, у односу на промет, бити доведени у положај да извесне потребе из унутрашњости државе подмирују под скупљим условима него што је то био случај до сада, сматрајући да жито и кромпир нису једина насушна потреба живља њиховог краја.

С друге стране привредни кругови из залеђа, а међу њима првенствено млинарска индустрија Хрватске и Славоније, тврде да им је, одвајањем локалног промета из лучке повластице по ранијем типу, нанет један тежак ударац за њихов будући рад. Они сматрају Приморје у неколико за природна тржишта својих производа. А са новим стањем су незадовољни јер верују да су новим саобраћајним поретком од њега одсечени.

Млинари хрватско-славонски нарочито живо негодују. Њих нова тарифа за »пасивне крајеве« погађа двојако : док на једној страни пружа могућност сарајевским млиновима, да јефтинијом добавом жита са севера, по повлашћеном ставу изузетне локалне тарифе бр. 39 — јер у њој није изричито наглашено да ли предузећа ове врсте имају права да се њоме користе или га немају, те тако располажу са две повластице, наведеном тарифом као и локалном изузетном тарифом бр. 34 која се односи на довоз жита до млинова — они уживају једну премију за извоз брашна до Метковића ; на другој, онет, страни загребачки и осјечки млинови с правом подозревају да ће »тарифа за пасивне крајеве« дати подстрек за развој млинарских предузећа у нежитарским крајевима од Сплита на југ до Боке.

То је најбитније што се, за тренутак може казати о суштини нове лучке тарифе. Но с обзиром на форму ваља нагласити ово : Лучка тарифа садржи 48 лучких тарифа, конструисаних најчешће тако да се њихово дејство простире у правцу лука. Међу њима у већини налазе се артикли старе локално-лучке тарифе са једним додатком нових артикала који се јављају као резултат нових потреба и одлука Тарифског Одбора (лучке тарифе за пирит, уљане погаче, угљену киселину, магнезит).

* * *

Локална тарифа има два вида али са истим дејством. Она важи за извозни и локални промет. С тога је подељена на два раздела : изузетне и извозне тарифе. Изузетних има 40, извозних 34. Према броју остале су готово непромењене. По дејству такође.

Међутим једну од најкрупнијих новина нове локалне тарифе престављају: укидање старе таблице IV, и, пренос њеног фискалног дејства на целу мрежу локалног унутрашњег промета као и извозног промета преко сувоземних граничних прелаза.

Укидање таблице IV са гледишта тарифске технике представља корак у напред. Са гледишта практичног дејства оно значи добит за све оне крајеве који имају вициналних пруга или који често и много, немајући таквих пруга опште са областима у којима оне постоје. Али само за њих. Крајеви, опет, који немају вициналне мреже и који са крајевима у којима такве мреже постоје опште ређе, а то је у неколико случај Србије старих граница и Јужне Србије, од промене која је извршена имају не само, добити, већ штете. Јер законодавац и тарифски стратег, чак и са најбољим и најприснијим побудама да задовољи жеље привредних кругова није могао затворити очи пред обзирима жељезничког фиска, израженог у приходима са свих пруга. Он је, с тога, морао уступак, који је од њега дуго и много тражен надокнадити, на другој којој страни. И зато је место преломљене возарине старе тарифе спровео у живот, новом тарифом, без прекидно рачунање возаринскога става између свих пруга, без обзира на право својине: државних или приватних. Али је доследно томе, мањак пребацио на све у облику општег повећања нормалнога барема са 1-8⁰/₀, т. ј. према километарском растојању (за 100 км 7-8⁰/₀, 200 км. 6-7⁰/₀, 300 км. 4-5⁰/₀, 400 км. 3-4⁰/₀, 500 км. 3⁰/₀, 600 км. 2-3⁰/₀, 700 км. 2⁰/₀ и тако даље да се на 1000 км. спусти на 1⁰/₀).

Та повећања терете и унутрашњи промет и извозни промет, наравно у колико за њих изузетне и извозне локалне тарифе не дају специјална олакшања.

Па ипак један општи утисак, бар на први поглед и без дубљег стручног испитивања многобројних конкретних случајева за које делимично недостаје времена а делимично и могућности да се похватају и стручно повежу и процене живе и покретљиве чињенице које порађа пословна коњукура, своди се на закључак да су: овога пута моравско-вардарски спој са јужним морем преко Солуна и наше Солунске зоне, и сва његова гвоздена ребра, која се пршљенасто развијају у бочним правцима, стављени у тежи положај него што су били пре 1. октобра ове године.

За ову појаву постоје стручна и полузванична тумачења. Тврди се, пре свега, да је искључење наше Солунске зоне из ма какве врсте повластица, сличних по суштини и дејству новом лучком режиму, учињено свесно и намерно. Хтело се, наиме, да та празнина буде попуњена директним тарифама ради којих су, уз остале ствари политичке и привредне нарави, ту скоро вођени и завршени преговори у Атини.

Не улазећи у практичну целисходност овакве тактике, у чију се искреност не можени за тренутак сумњати, али која је неизбежно подређена тренутним погодбама и приликама привреде појединих крајева наше државе пада у очи једна ствар и то : да је ово питање са чисто народног терена пребачено на, мање више, међународни терен. Да ли је, одиста, било умесно, остављати наш промет преко Солуна, за наш споразум са Грчком ? Зар се није то питање могло решити унутрашњим тарифским мерама, једним посебним режимом налик на лучки режим, или путем успостављања извесног броја посебних изузетних и извозних тарифа за производе који на грчким пијацама имају велику прођу до граничног прелаза код Ђевђелије ? Па онда и ово : зашто је за цемент дата извозна локална тарифа, а за жито и млинске производе није ? Ова појединост несумњиво заслужује изузетну пажњу пошто је са више страна, у последње време, било подвучено да је наше учешће у снабдевању Грчке предметима исхране, брашном и житом у првome реду, врло малено. Позната је ствар да цемент у Грчку може извозити поглавито Беочинска фабрика, јер Раљска и Поповачка предузећа те врсте не испољавају тако широке прохтеве. Према томе у питању је, мање више, једно предузеће. С друге стране, још је више позната ствар да млинови у Скопљу, Куманову, Лесковцу и Нишу са техничким постројењем подешеним поглавито за извозне сврхе, и чији број као и капитал инвестиран у њих није тако безначајан, морају због тарифе да ограничавају капацитет производње и да се међусобно гушају и кољу за локалне пијаце најближег кружног залеђја.

Као што се да видети сва ова питања истакнута су у име начела практичне целисходности, и нарочито у вези са прешним потребама привредника. Као таква никако не би требала да се пренебрегавају.

Мало чудно и још мање похвално пада у очи и то да су преговори за склапање директних тарифа са Грчком вођени

без тесне и неопходне сарадње са Министарством Саобраћаја. Делегација је сва упуства добила из Министарства Спољних Послова. Шта више није тајна ни то да ресор саобраћаја није још добио текст конвенција за чију ће суштину, на примени, хтео не хтео, имати да прими повелики део одговорности.

Ако ревност уперена општим и корисним циљевима државе као целине и народне привреде као њеног најважнијег саставног дела може наићи на одобравање, то, ипак, не значи да она сме не знати за извесна ограничења. Министарство Спољних Послова према томе, без обзира на стручне снаге којима тренутно располаже, не би требало да заборавља да је подела рада један од основних стубова на којима почива круна свих трајних успеха. И ако би овакав поступак, као и њему слични поступци, остали без добронамерне критике, могло би се дочекати да то Министарство постане нешто налик на оне средње-вековне установе скупљене око владалачких престола из којих су се временом развили посебни органи централне управе. Према томе и најдубље уверење у потребу и корисност централизма као правца државне политике, на примерима овакве врсте претвара се у негацију времена, нарави и правилног схватања насušних потреба политичке и државне заједнице.

Најзад последњу крупну одлику нове тарифе представља једна празнина у односу на уске жељезничке пруге Јужне Србије. Веза Охрида са Скопљем и Битоља са Повардарјем код Градског представљала је годинама, без уображене разметљивости, тежак терет за жељезничку управу. Услед тога све до 1. октобра прошле године те две пруге биле су остављене по страни. Другим речима држава је одбијала да на себе прими одговорност за пренос робе. Тако су привредници били принуђени да са својим пошиљкама и товарима шаљу, о своме трошку, пратиоце. То није било увек лако, али је, такође увек значило један плус на каснијим ценама, односно један терет који се, како кад, могао са успехом или без њега преваљити потпуно или делимично на потрошаче.

Да се изађе на сусрет сталним жалбама привредника из Јужне Србије, прошле године у унифицираној локалној тарифи тај је недостатак поправљен. Но, та поправка остала је, више мање, само на хартији. Извршни органи Генералне Дирекције упорно су тврдили да је, са средствима која стоје на расположењу и погодбама под којима се саобраћај на уским пругама

Југа обавља, апсолутно немогуће пренети одговорност за пренос робе на државу. На основу тога те су пруге у новој тарифи искључене из списка жељезничких линија на које се односе прописи локалнога промета. Тако са чисто правно-теоријског гледишта те две локалне везе стављене су ван закона.

Међутим не улазећи у претрес практичног дејства овога поступка, потребно је нагласити да је његова трајност ограничена. Жељезничка Управа већ ради да путем једног прописа таксене природе у потпуности изглади овај недостатак нове тарифе. И нема места сумњи да се на то неће дуго чекати.

Драган Милићевић.

Жељезничка веза са Јадраном

По Уједињењу, наша нормалнотрачна жељезничка мрежа имала је у Сушаку спој са једном нашом луком на Јадрану, док је босанска ускотрачна жељезничка мрежа, у лукама Метковић Груж и Зеленика имала излаза на море. Овакав спој наше јадранске обале са нашом жељезничком мрежом наравно није нас никако могао задовољити. Сушак је одвише близу државне границе, и одвише на сјеверном делу нашег Јадрана, да би могао задовољити већини потреба нашег саобраћаја и наше везе с морем, а јужно-далматинске луке имале су изравну везу тих са босанским ускотрачним жељезницама, па се је промет морао одвијати прелажењем у Броду, а осим тога зупчаста пруга преко Иван планине онемогућивала је промет већег стила.

Наравно је онда, да је одмах по уједињењу ускрело и питање, како најбоље да повежемо јадранску обалу са главним нашим привредним центрима. Довршавањем личке жељезнице, наша нормално трачна жељезничка мрежа добила је у Сплиту и Шибенику још два излаза на море, а довршењем пруге Ужице-Вишеград, српска ускотрачна жељезничка мрежа добила је у јужно-далматинским лукама израван излаз на море.

Израдњом ових пруга питање везе Јадрана са унутрашњости није ријешено. Личка пруга која се тек код станице Огулин одваја од пруге Загреб—Сушак, прави одвише велики заокретај да би могла у довољној мјери да послужи интересима

привреде у источним дјеловима наше државе; а пруга Ужице—Вардиште повезала је лих нашу ускотрачну жељезничку мрежу. Изградњом ускотрачне пруге Београд—Обреновац, Београд ће добити изравну везу са јужно-далматинским лукама. Ну обзиром да ће ова веза изнашати са 800 километара као и обзиром на велике теренске потешкоће, тешко да се за ову везу може казати да она потпуно удовољује; одмах по уједињењу постављеном захтјеву, подигнућа изравне пруге Београд—Јадран.

Код закључивања Блеровог зајма, законом је утврђено да се има изградити нормално-трачна жељезничка пруга Београд—Вишеград—Бока Которска; ну како је тај зајам лоше успио, наравно да о изградњи те пруге није више било озбиљна спомена. Тек у последње време питању везе Јадрана са залеђем, у првом реду са Београдом, посвећена је већа пажња, па се већ држе и митинзи за ову или ону пругу. Наиме понудом једне групе наших јужно-американских емиграната, да ће изградити пругу Београд—Сарајево—Сплит као и појавом књиге »Нова жељезничка мрежа« коју је написао г. инж. Миленковић, начелник дирекције за грађење жељезница и која је књига, разним изјавама, добила неки полузванични карактер, питање везе Јадрана са Београдом добило је поновно на актуелности, иако смо већ сада увјерени да од свега тога неће бити ништа и да ћемо упоглед тих веза још дуго остати онде где смо и сада.

II.

У погледу везе Београда са Јадраном, инж. Миленковић предлаже пругу Београд—Шабац—Вишеград—Фоча—Никшић Котор са укупном дуљином од 591 километар, докле би пруга јужно-американскога консорција ишла од Београда преко Сарајева и Имотскога на Сплит са дуљином од сса 570 километара. Разлика од 20 километара не игра знатну улогу. Темељна је разлика обих ових пројеката, што овај последњи иде на Сплит, дакле у мјесто које већ има једну развијену луку, дочим други пројекат иде на Котор, где би се тек имала подигнути и једна нова велика лука. Осим тога као што је наравно, једна би пруга водила преко Босне а друга преко Црне Горе па у обзир долазе и локални интереси мјеста која леже на једној или другој прузи.

Колико код једног толико код другог пројекта пругу треба изградити до последњег километра, будући да оба пројекта

имају ту особину што у циљу, да та веза буде што краћа, не ослањају се на већ израђене пруге или дјелове тих пруга. Изградња тих пруга дошла би, нешто испод 100 милиона долара, у сваком случају најмање 4 милијарде динара. Обе пруге пролазиле би кроз изразито брдски терен и, чудне комбинације, у једном и другом пројекту предвиђена је изградња чак и једног тунела од 12 километара, поред великог броја средњих и малих тунела. Пројекат инж. Миленковића има још и један тунел од 7 километара.

Већ из саме чињенице да се по једном и другом пројекту мора градити тунел од 12 километара, дакле тунели какове налазимо само у Алпама, јасно се види потешкоће обих пројеката. Велики тунели могу се подизати само на интернационалним пругама са интензивним прометом. Подизање пруга са тунелима од 12 километара у крајевима у којима би најмање још неколико деценија дневно пролазило тек неколико влакова, најбоље нам доказује којом се озбиљношћу код нас приступа виталним проблемима не само нашега саобраћаја, него и наше привреде уопће.

Обзиром на сиромаштво наше земље а још више обзиром на силне потребе у свим крајевима наше државе, прије него се уложи износ од сса 4 милијарде динара у једну пругу треба озбиљно промислити се и треба ријешити се свих локалних интереса и имати пред очима само интерес цјелокупности.

Пројекат јужно-американске групе разликује се и у толико од пројекта инж. Миленковића што би се та пруга изградила приватним капиталом. Држава би тек имала преузети гаранцију, да ће та пруга толико одбацити да ће се моћи не само плаћати камате које сада важе на новчаном тржишту, него и амортизација. А будући да сама пруга то неће, барем не првих година, моћи зарадити, то ће сама држава из својих средстава морати надокнадити дефицит који ће се показати, као и намакнути потребита средства за камате и амортизацију. Према томе иако ће пруга бити изграђена приватним капиталом, финансијални терет те пруге пада на државу па је према томе мала разлика дали држава сама узимље зајам и гради пругу, или пак пругу граде приватни капиталисте а држава само допринаша износ потребит за камате и амортизацију. Кад би понуда консорција за пругу Београд—Сарајево—Сплит тако гласила, да консорциј носи и ризико рентабилитета пруге, по-

нуда би била прихватљивија, јер кад већ држава не мисли градити нека барем то ради приватни капитал.

Мислим да је сувишно упуштати се у израчунавање рентабилитета тих пруга. Сам инж. Миленковић, премда је за своју трасу израчунао невјероватно ниску цијену коштања, предвиђа знатан дефицит. Ну ако висину промета коју он узимље као наравну сведемо на праву мјеру и ако узмемо у обзир право коштање те пруге, јасно је да би дефицит износио годишње неколико стотина милијона динара, па је збиља питање од куда да их смогнемо. Као класичан примјер са колико је неозбиљности и површности инж. Миленковић правио своје калкулације, доста је споменути да на страници 76 навађа »Ако наша држава изгради своје пристаниште у Котору и жељезницу Београд—Котор, све ће жито и пшеница поћи на Јадранско Море«. Међутим и лаик већ зна да наше житарице примерно иду уз Дунав јер у Бечу, Братислави и Немачкој могу получити најбоље цијене као и преко Црног Мора. Ако су све калкулације тако исправне као оне о превозу жита, на тој прузи биће веома знатан промет!

Колико пруга Београд—Котор, толико пруга Београд—Сплит пролазе крајем који је, прво *слабо насељен*, а друго са скроз примитивним животом, па смо увјерени да би на обим тим пругама промет био скроз минималан. Босански рудници и данас имају доста повољан спој са јужно-далматинским лукама па ипак је извоз минималан и ми не видимо разлога зашто ће код нормално-трачног споја промет бити знатно већи. А Црна Гора, осим нешто шума сигурно нема што да изважа у већим квантитетима.

Према томе, гледајући оба пројекта са чисто економско-финанцијалног гледишта, обе те пруге донјеле би држави знатан финансијални терет а да не би много допринеле дизању нашег промета. Ми заправо не видимо који би се нови путеви отворили нашој трговини изградњом тих пруга, узевши наравно у обзир њихово коштање од најмање 4 милијарде динара и годишњи издатак у име дефицита експлоатације, камата и амортизације од неколико стотина милијона динара. Изградњу једне такве пруге, па била она ма како потребита треба одложити док се финансијално не ојачамо и док прилике на новчаном тржишту буду омогућиле дизање зајмова уз каматњак од 4 до 5⁰/₀. Са каматњаком од најмање 8⁰/₀, склапати милијардске

зајмове за подизање пруга које нису тако потребите као што је потребито опће уређење нашег саобраћаја, значило би довести у питање државне финансије. Лако је поједином мјесту тражити ову или ону пругу, ну ствар добива сасвим други изглед кад се морају наћи и средства за ту пругу и кад се има осигурати укамаћење уложеног капитала.

III.

Ми допуштамо да су везе Београда и многих других наших крајева са нашом обалом Јадрана лоше и да треба све подузети да те везе буду боље. Ну водећи опет рачуна о нашим финансијама треба видјети да ли се са знатно мањим средствима не даде постићи, ако не бар исто оно што би се постигло са пројектима Београд—Сплит и Београд—Котор, а оно бар нешто што би бар за сада одговарало нашим потребама.

Ми ту у првом реду мислимо на изградњу такозване Унске пруге, пруге која је на дневном реду већ којих 50 година. Између Бихаћа скрајње станице пруге Суња—Бихаћ (прикључак пруге Београд—Загреб), и станице Зрмања, жељезничке пруге Огулин—Книн—Сплит, треба изградити само 86 километара да се добије израван спој Београд—Сплит. По рачунима самог инж. Миленковића изградња те пруге коштала би 325 милијона динара, дакле износ који се даде много лакше намакнути него 4 милијарде потребите за остале пројекте пруге Београд Јадранско Море, а према томе и камате те амортизација биле би знатно мање тако да би их могао поднети и наш редовити буџет.

Осим те предности да треба изградити само 86 километара, ова траса има ту предност да одпадају сви ти тунели од 12 километара. Дуљина читаве пруге Београд—Инђија—Винковци—Брод—Суња—Нови Бихаћ—Зрмања—Книн—Сплит изнашала би 698 километара или пак до Шибеника 671 километар. То значи да би овај спој Београда са морем био дуљи за 100 километара од пруге Београд—Сарајево—Сплит или за 80 километара дуљи од пруге Београд—Шабац—Котор.

Код удаљености од 600 километара, 100 километара тарифално не играју тако пресудну улогу, а како је познато, да ли ће промет струјити овом или оном пругом не одлучује толико даљина колико висина возарине. Будући да се на прузи преко Бихаћа и Книна има изградити само 86 километара и будући

да ова пруга за две трећине иде равницом где је промет већ доста интензиван то би тарифа могла бити једнака тарифи на другим пројектираним линијама а да држава при томе не би имала никакве штете. Ми смо видјели пре рата мађарску тарифалну политику, која упоглед фаворизирања промета преко Фиуме није налазила никаквих потешкоћа; и сама фактична удаљеност било је тек нешто релативнога.

Тиме што се са самих 325 милијона динара даде постигнути скоро исти ефекат као утрошком од 4 милијарде динара, мислимо да јасно произлази, да треба, бар за сада, одбацити фантастичне пројекте који коштају милијарде и милијарде и све подузети да оживотворимо пројекте који изискивају само пар стотина милијона динара. Упорним остајањем код пројекта Београд—Сарајево—Сплит или Београд—Котор не ћемо за дуго година изградити ни једну ни другу пругу док концентрација интереса за везу преко Уне могла би уродити успјехом.

IV.

У дебати око сходности ове или оне трасе жељезничке везе са Јадраном, скоро сви учесници дају важност лих споју Београда са нашим лукама, дочим никако не узимљу у обзир и остала привредна центра, која и сама прво потребују што згоднију везу са нашим лукама Јадрана, а друго која ће својим прометом и алиментирати ту пругу. Да се на траси коју ћемо коначно изабрати развије нешто јачи промет и по томе да та пруга не буде тако пасивна, потребно је да она повољно спаја, лих један, ма како важан град, него и већи број њих. Само она траса која је у стању да најзгодније повеже једну нашу луку на Јадрану са већим бројем привредних центара имала би се најприје оживотворити.

Пруга која ће спајат Београд са нашим Јадраном има ће ту задаћу да на једну нашу луку наврне што могуће више промета, и то не само промета Београда него и његове најшире околине. У ту околину убрајамо сјеверну Србију, Сријем и Војводину које крајеве треба што повољније везати са морем. У првом реду треба водити рачуна о што повољнијој вези између наших лука и између Војводине, будући да је ово наш најбогатији крај па према томе ту је и за очекивати и највећи промет. Кад је инж. Миленковић рекао да ће све наше жито и пшеница поћи на Јадранско Море, онда је сигурно мислио

Сријем и Војводину, јер су ово крајеви са знатним суфицитом у житарицама.

Код коначне одлуке дали ћемо изградити скупе пруге до Котора и до Сплита преко Сарајева, или ћемо се за сада задовољити и зградњом 86 километара дуге Унске пруге, морамо узети у обзир како поједине те пруге везивају главна мјеста Војводине и Србије, па да према томе и видимо која је траса ближа а према томе и јефтинија. Пројекат инж. Миленковића, води пругу из Београда преко Сријема и Шабца у Босну и Црну Гору, па осим за околину Шабца за везу Србије и Јадранског Мора не долази у обзир, будући да сва важнија мјеста сјеверне и средње Србије морали би своје продукте најпрво упутити у Београд да онда могу стигнути до мора. За Ваљево, Крагујевац, Смедерево, Јагодину, Ниш и остала мјеста сјеверне и средње Србије веза Београд—Котор не би имала никаково веће значење будући да она не пролази тим крајевима. Додуше ни Унска пруга не би за ове крајеве била од великог значења, јер би се и промет преко Унске пруге одвијао преко Београда. Ну ако узмемо у обзир да је сва западна Србија са својим ускотрачним пругама већ повезана са Метковићем, Дубровником и Бокм-Которском, моментално потреба за једном везом новом није тако велика. Чим се уклони зубчата жељезница преко Иван планине, добар део извоза из западне и сјеверо-западне Србије моћи ће ићи несметано на јужно-далматинске луке. Једино пруга коју предлажу наши емигранти из Јужне Америке, ишла би преко Ваљева на Сарајево, па би тиме била успостављена боља веза између Београда, дјелова западне Србије и Босне.

Како смо видјели, ни пруга на Котор, ни пруга преко Уне, не води много рачуна о везама појединих мјеста Србије и Мора па их, осим Београда, као своје исходне тачке, мимоилази. Ну будући да та мјеста имају ускотрачни спој, то обзиром на слаби промет моментално ни не постоји потреба бољих веза.

Веза Београд—Котор је за 100 километара ближа мору од везе Београд—Уна—Сплит, а 80 километара од везе Београд—Шибеник. Ако пак узмемо у обзир поједина већа мјеста Војводине, видимо да веза на Котор није тако повољна, дапаче да скоро сва Бачка више гравитира на Уну и Сплит него на Котор. Израчунамо ли удаљеност појединог већег жељезничког чворишта Бачке до Сплита преко Уне, и до Котора преко Инђије—Шабца, видимо да је за сва та мјеста веза са морем да-

леко повољнија преко Сплита него преко Котора. А то су мјеста која би у главном и морала алиментират и промет на нашој јадранској жељезници. Према приложеној табели удаљеност би изнашала :

Удаљеност неких главних жељезничких станица до наших лука

ПОЛАЗНА СТАНИЦА	УДАЉЕНОСТ У КИЛОМЕТРИМА ДО ЛУКЕ			
	Котора	Сплита (Уне)	Шибеника	Сушака
Београд	591	698	671	666
Инђија	590	649	622	617
Нови Сад	624	645	618	613
Нови Врбас	666	628	601	596
Стари Бечеј	689	645	618	613
Сента	727	683	656	651
Суботица	726	667	640	635
Сомбор	713	618	591	586

Код израчунавања километраже мјеста Војводине повезали смо сједне стране преко постојећих пруга на Богојево и онда даље преко Винковаца и Брода на Уну и Сплит дочим смо са друге стране повезали преко Инђије, Руме, Кленак па код Шабца предвиђену пругу Београд—Шабац—Котор.

Како се из табеле јасно види, сва мјеста Бачке, осим самог Новогсада, знатно су ближа Сплиту него Котору, па чак и сам Новисад ближи је Шибенику и Сушаку него што је Котору. Код важних мјеста Бачке као што је то Сомбор веза преко Сплита је за 100 километара повољнија од везе на Котор, док код осталих мјеста Сплит је најмање 50 километара ближи од Котора. Према томе даде се јасно закључити, да је веза преко Уне, осим за сами Београд далеко повољнија за сва остала привредна

центра која би морала бити повезана са морем. Једну повољнију везу са нашим главним лукама него што је веза преко Уне, добила би Војводина једино изградњом пруге Бачка Паланка—Дунав—Сава—Бјелина са спојем на пругу Београд—Сарајево—Сплит како је предлаже јужно-амерички консорциј, ну та пруга дошла би прескупа и прелазила би нашу моменталну финансијалну снагу. Ну у сваком случају Војводина, наша најбогатија провинција гравитира ка једној луци, сјеверног и средњег Јадрана у првом реду ка Сушаку и Сплиту, а никако на једну јужно-далматинску луку као што је Котор и Дубровник. У књизи инж. Миленковића на страници 107 приложена табела о раздеоби наше државе у разне зоне наших пристаништа тако је израђена да нам најбоље показује са којом је неозбиљношћу израђена читава основа о изградњи наших жељезница, како ју предлаже инж. Миленковић и како ју је бар у главном и усвојила краљевска влада. Ту чак и Винковци спадају у зону пристаништа у Котору премда им је Сплит и Сушак ближи за најмање 250 километара.

V.

Жељезничка пруга која ће водити на Јадран, ако ће имати довољан промет, морати ће настојати да што повољније веже наша пристаништа на нашим пловним ријекама са једном или више наших лука. Једино код једног таковог повољног споја можемо очекивати, да ће она да наврне на себе и нешто транзитног промета, који би се онда прекрцавао у нашим ријечним пристаништима. За евентуални извоз жита преко наших јадранских лука, у што ми заправо не вјерујемо, треба наше ријеке, преко којих се и одвија добар дио тога промета, повољно везати са том пругом.

Пруга преко Котора везана је са Дунавом код самог Београда па према томе њена је удаљеност од Дунава до Мора 591 километар. Са Савом је веза нешто повољнија, будући да даљина Шабац-Котор изнаша тек нешто преко 500 километара.

Пруга преко Уне и Сплита везана је са Дунавом најповољније код Вуковара у удаљености од 541 километар, дакле је овде веза за 50 километара ближа него што је Дунав—Котор па према томе за промет Јадранско Море.

Дунав пруга преко Сплита одговара знатно боље. Што се тиче промета Сава—Море та је веза са Сплитом и Уном удаљена до

Брода 476 километара а до Сиска само 359 километара, дакле знатно боља веза него што је веза Сава—Котор. Према томе јасан је закључак да је упоглед везе Јадранско море наше пловне ријеке веза преко Уне и Сплита те Сушака далеко повољнија од везе преко Котора, па кад би други разлози држали равнотежу, већ би овај био довољан да превагне у корист пруге преко Уне и Сплита.

VI.

Поред свих осталих аргумената који говоре у корист изградње пруге преко Уне бар за сада, одлагање изградње пруге Београд—Сарајево—Сплит и Београд—Котор, одлучан је тај, да пругу преко Уне можемо изградити и сами и без великих терета, док остале пруге не можемо изградити без једног великог зајма од неколико милијарди динара. Пруга преко Уне коштала би далеко мање него што би износио годишњи дефицит осталих пројектираних пруга.

Унска пруга коштала би према рачуну инж. Миленковића око 325 милијона динара. Ну кад би се трачнице и остало набавило на рачун репарације и кад би, попут пруга у Македонији помагала и војска, та би пруга коштала толико да би ју за двије-три године могли подигнути из редовитог буџета, па према томе не би требао један зајам.

Ми Јужни Славени имамо погрешку, да доста пута не водимо рачуна и о могућности остварења једног плана па био он ма како добар. Успркос упорног настојања да се изгради или пруга Београд—Котор или Пруга Београд—Сарајево—Сплит, ми за неколико деценија не ћемо имати ни једну ни другу пругу из једноставног разлога јер нам наше финансије не дозвољавају да намакнемо толико средстава, а и кад би их намакнули, имали би и пријечих потреба него градити пруге које би још неколико деценија биле знатно пасивне и које би тешко могле одвијати већи промет.

Задовољити се са чеднијим и настојати изградити бар пругу преко Уне која није дуља од 86 километара, значи у двије до три године и остварити постављени циљ. Овако тражећи и оно што је за сада немогуће, ми ћемо тешко доћи до једне повољне везе између наших већих лука и између главних привредних центара наше државе.

Сва дискусија и све полемике о изградњи пруге Београд—Котор и Београд—Сарајево—Сплит изгледа нам скроз сувишна јер смо тврдо увјерени да се за дуги низ година не ће градити ни једна ни друга. Једино што би се могло изградити то је пруга преко Уне, ну ми, бавећи се недостиживим плановима и основама, не ћемо остварити ни оно што је оствариво.

Др. Иво Белин.

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Из праксе Државног Савета по Финансијским споровима

I.- J. C. из М. од стране обласне финансијске дирекције у Новом Саду осуђен је на казну од 6.600 динара а у смислу чл. 116. и 135. трошарин. правилника, зато што није тачно водио књиге по обрасцу 27 истога правилника о набавци и продаји алкохолних пића. Против ове одлуке о казни именовани се жалио Министарству Финансија, (Ген. Дир. Посред. Пореза) и молио је да се иста одлука обласне финанс. дирекције поништи као противна закону.

Министарство Финансија решењем својим од 4. марта 1925. године Бр. 10352-Ген. Дир. Посред. Пореза — трошаринско одељење) оснажило је пом. одлуку обласне финанс. дирекције у Новом Саду и то са ових разлога : »Да је описима чина и сопственим признањем жалиоца утврђено да се регистар тачно не води, чиме је учињена кривица која се казни по тач. 135 чл. 116 трошаринског правилника.

Његови наводи да је заузет својом економијом и да не може регистар водити не може му служити за оправдање, јер му је дужност поставити таково лице у локал које ће знати регистар водити, а не поставити оно лице, које је неписмено. Да је у сваком од ова три случаја кривица у поврату«.

Противу овога решења Министарства Финансија, именовани је поднео жалбу Државном Савету. Жалбени наводи су следећи : »Строгост, којом је у овом случају закон примењен могла би се односити на крчмаре, гостионичаре у градовима код којих

се алкохолна пића свакодневно у већој мери троше, и који тога ради у локалима држе више намештеника и келнера који могу регистар тачно водити.

Нипошто се ово са гледишта правде и праведности не може примењивати на обичне селске крчмаре, којима је крчмарски обрт само споредно занимање, а главно занимање је обрађивање земље, па управо тога ради морају на радне дане изузев свеца у пољу бити одсутни, а догађа се обично да кроз више дана не имаде никакве продаје алкохол. пића, а набаве су тако ретке, да се редовито одмах како дођу у регистар упишу.

Генерална Дирекција Посред. Пореза Мин. Финансија у Београду решењем својим бр. 10991-1925. држећи се неправедне мотивације Обласне Фин. Дирекције и оптужбе органа фин. контроле, потврдила је првомолбену пресуду, и тако је не обазирјући се на овде истакнуте ублажујуће и уважења вредне околности, оснажило употребом неоправдани стегојући околности наметнуту ми кривицу и максималну казну.

Решавајући овај случај по горе поменутој жалби Државни Савет је решењем својим од 14. априла 1926. године бр. 10243 поништио горње решење Мин. Финансија у колико се исто односи на висину казне са следећих разлога: »Казна из тач. 135 под е чл. 116 Трошарин. Правилника има циљ да принуди лица која се баве продајом ракије да уредно воде регистар из тач. 116. истог члана. Стога је и одређена њена висина од 1000 динара за прву кривицу, а у сваком поновљеном случају 2000 динара. Према томе потребно је да продаваца искуси прву казну, не били га она подстакла да у будуће уредно води регистар.

Из наведенога јасно произлази да пресуде за три поновљена случаја не могу се изрећи истовремено, како је урадила првостепена власт, нити се све то могло окончати једним решењем. Случај од 27. маја 1924. год. пресуђен је 26. децембра исте године, а за остала два од 21. јуна и 3. септембра донесене су пресуде 24. децембра исте године. Такав начин расправљања кривица није ни дозвољен по кривичним прописима. Сем тога у актима овог предмета нема трага о првој жалиочевој кривици, нити да по њој постоји извршно решење, па не може бити ни говора о кривици у поврату.

Према томе, има се сматрати да је жалилац извршио први пут кривицу, па га треба казнити за њу прописаном казном.

II. - А. Д. за прераду кукуруза и фабрика уља у В. Б. решењем окр. финанс. управе у В. Б. од 14. октобра 1925. године Бр. 47488 осуђено је од стране поменуте фин. управе да плати и то на име редовне трошарине 3760 дин., на име казнене трошарине 18.800 динара и на име таксе из Т. Бр. 229 закона о таксама 739 динара, због пронађеног мањка бензина у годишњем обрачуна.

Противу решења поменуте окр. финас. управе, друштво је изјавило жалбу Мин. Финансија (Ген. Дир. Посред. Поре-за — трошаринско одељење) и молило да се горње решење фин. управе поништи као противно закону. Министарство Финансија решењем својим од 16. децембра 1925. године Бр. 72028 одбацило је жалбу поменутог друштва са ових разлога : »Да је пресуда фин. управе на закону основана, јер окривљено друштво код састава годишњег обрачуна није могло оправдати мањак бензина.

Одбрана окривљеног друштва да је бензин изветрео не може се у обзир узети, јер је код је обрачуна законом дозвољени мањак одбивен«.

Против овога решења Мин. Финансија, друштво је поднело жалбу Државном Савету. Жалбени наводи су ови : »Казна основана је на § 77 тач. 1. трошар правилника. По истом члану трошаринског правилника казниће се прописаном казном оно лице, које је тражило кријумчарење трошарине.

Из тога следи, да нема места казне, ако нема кријумчарења. Ово кријумчарење треба у самој осуди по својим елементима да се назначи и да се тачно одреди, којим се законским чланом коси окривљено дело.

Основни је елемент сваког кривичног закона и сваке кривичне осуде да се елементи окривљеног дела, тачно слажу са елементима неког дела, које је по закону кажњиво. Према томе постојање неоправданог мањка могло би се сматрати кривичним делом или трошаринским прекршајем, те могао би се казнити само у том случају, ако постоји чланак у закону који такав поступак проглашава кривичним и кажњивим делом. Но таквог законског чланка нема. § 76 трошарин. правилника у дванаест тачака набраја она дела, која се имају сматрати кријумчарењем трошарин. предмета и која се имају казнити казном одређеном у првој тачци § 77 истог правилника. Свако друго дело, чији се елементи не слажу са законом опредељеним елементима једнога од доле наведених и горе споменутих дванаест тачака, не може се сматрати кажњивим кријумчарењем. Нападнуто решење не означава никакву тачку § 76., дакле не назначавача које од оних дванаест кривичних дела постоји на наш терет, те је већ стога ништавно и противзаконито. Но, нападноуто решење коси се са законом и стога, што постојање неоправданог мањка у закону није проглашено кривичним делом, кажњивим кријумчарењем. Јасно је дакле да је нас нападноуто решење казнило због таквог дела, које по закону није кажњиво. Јасно је то не само из § 76 већ и из 59 тачке § 118. трошарин. правилника. По овој тачци постојање неоправданог мањка повлачи за собом саме ону конзеквенцију, да се од мањка има наплатити трошарина и да се мора повести кривична истрага. Циљ овој истрази не може бити констатовање или оправдање мањка, јер је констатовање неоправданог мањка преду-

слов те истраге. Та истрага треба да је управљена на констатирање тога, да ли смо извршили које од оних дела која су наведена у § 76 трошарин. правилника. Међутим истрага проведена од стране фин. управе није установила ниједно од оних дванаест дела, већ је само установила, да је постојао неоправдани мањак без чега се кривична истрага у опште не би могла повести.

По нашем мишлењу треба нападнуто решење уништити без обзира на то, да ли смо извршили коју врсту кријумчарења трошарин. предмета и то стога, што евентуално извршено кријумчарење није означено у самом решењу, а Државни Савет није позван на пресуђивање тога, да ли смо извршили кријумчарење, већ само то има да испита, да ли је нападнутим решењем установљено кажњиво дело, и да ли нападнуто решење са тог гледишта одговора закону или не и т. д.

Државни Савет решавајући овај случај по жалби, решењем својим од 12. априла 1926. године Бр. 8379 поништио је горње решење Мин. Финансија (Ген. Дир. Посред. Пореза) са следећих разлога: »Да жалбено решење не може остати у снази, у калико се односи на изречену казну, са разлога што није утврђено да је мањак настао начином који је кажњив по постојећим трошаринским прописима. Истрага која у осталом није ни вођена свестрано, него је саслушан само представник друштва, није дала никакав резултат, на основу кога би се могла изрећи казна.

Првостепена трошаринска власт, у недостатку доказа по којима би се неоправдани мањак прекр. 40% квалификовао као једна од кривица трошаринских, подвела је овај случај под тач. 59 чл. 118. Трошарин. Правилника. Тиме је само учинила повреду тога прописа, а коју је потврдила и другостепена власт. Тај пропис пре свега не садржи никакву казнену санкцију за неоправдање мањка, па ни онаку каква је примењена на жалиоца. Он само обвезује повластичара да плати одговарајућу трошарину за неоправдани мањак. А затим наређује да се поведе кривична истрага. Према томе, треба истрагом утврдити да је мањак настао поступком који је кажњив као трошаринска кривица, па изрећи казну коју она повлачи.

Међутим тако није поступљено, него је произвољно изречена казна по одредби, која је не прописује без претходног утврђивања кривице. Стога наметнута казна отпада, а жалилац је дужан да плати одговарајућу трошарину.

III. - А. Ц., царински посредник из М., жалио се на решење царинарнице у М. од 28. VIII. 1925. године Бр. 22478 Мин. Финансија (Ген. Дир. Царина), наводећи: декларацијом ув. бр. 6270 од 24. VIII. 1925. године, пријавио је за царинење 163 рама у тежини: бруто 4275 а нето 4164 кгр. израде од ливеног гвожђа необрађена — врата за пећи по 5 кгр. Врата су сирова без икакве обраде, само са неким испрекиданим линијама по

крајевима, која не чине никакву орнаментику, а коментар нигде не каже, да се грубо ливене израде имају узимати у обзир, те је он и сматрао, да се под појмом обрађено треба узимати све оно, што је рађено са знацима финије обраде, што овде није случај, па је молио да се исто решење царинарнице у М. поништи као противно закону.

Мин. Финансија односно Ген. Дир. Царина решењем својим Ц. Бр. 46471 од 15. децембра 1925. године, одбацила је жалбу именованог као неумесну а решење царинарнице оснажило као правилно и на закону основано из ових разлога : »Расмотрио сам акта овога предмета и оценио, како истрагом прибављене доказе, тако и жалбене наводе, па сам нашао, да је жалба благовремено поднета, њени наводи неумесни, а царинарничино решење правилно и на закону основано, а са разлога : што се постојање дела и кривична одговорност окривљеног доказује уредно састављеним записником ангажованих чиновника, чије је мишљење и Царински Савет усвојио на својој седници, а које је одобрио и Министар Финансија одлуком Ц. Бр. 46471-925. налазећи, да се обраде као што је декларант пријавио, имају царинити по Т. Бр. 853-1. г«. Министарство Финансија је нашло да је решење царинарнице правилно и на закону основано и поред и ових навода у жалби : »О украсима говори коментар старе тарифе код Бр. 575, а из кога се јасно види, да орнаментисање код жељезних израда се узима у обзир, када је на финији начин израђено. Грубо орнаментисање код ливених израда без икаквог је утицаја на царињење. У новој тарифи на стр. 341, орнаментисање је стављено иза полирања, што има свог разлога, јер орнаментисање мора бити финије обраде а не грубо како је из модела извађено.«

Против овога решења Министра Финансија (Ген. Дир. Царина) именовани је изјавио жалбу Државном Савету и молио да се решење министрово поништи као противно закону. Жалбени су наводи следећи : »Нисам имао никакве намере оштетити државну касу, јер сматрам да та роба није обрађена. Из свих објашњења коментара која сам у жалби на господина Министра поближе навео произлази, да се орнаментисање код гвоздене робе у опште само онда сматра обрадом када је то орнаментисање израђено финијом врстом рада, дочим када је оно само грубо ливено са незнатним и безначајним линијама, па као такво из модела извађено и даље нерађено, да се не сматра обрадом. По новој тарифи, орнаментисање је уврштено иза полирања по чему закључујем да орнаментисање мора бити финија врста обраде односно барем са каквим фигурама, пластиком, рељефима или у опште изгледом лепшег и савршенијег рада,— што код ове врсте робе свакако није случај. Поводом спора узети су званични угледи и преко фирме »Транспорт« послати царинском биро-у на оцену, који је уверењем Бр. 1210-13-ог IX. 1925. године (које прилежи овде као прилог)

моје мишљење и потврдило. Међутим, царински Савет је то уверење поништио и одлучио да се роба има сматрати обрађеном и т. д.»

Решавајући овај конкретан случај по жалби Државни Савет је решењем својим од 8. априла 1926. године Бр. 5722 поништио горње решење Мин. Финансија са следећих разлога: »Жалилац је кажњен по чл. 166. цар. закона стога што је у спорну робу по мишљењу цар. органа, и царинског савета имао пријавити за царињење по тар. бр. 583 тач. 2. г. опште цар. тарифе, као израде од ливеног гвожђа, нарочито напоменуте, *обрађене*, у место што их је пријавио за царињење по тар. бр. 583-1 г. по коме се царине исте израде само необрађене; како је у овом конкретном случају спор око тога, да ли је спорна роба обрађена или необрађена, па према томе да ли се има царинити по тар. бр. 583-2 г. или 583-1 г.; то питање нетачне пријаве и казне по чл. 166 цар. закона не може доћи у обзир.

Не може се узети као разлог за примену казне из чл. 166 цар. закона то: да је Царински Савет својим решењем од 27. X. 1925. године поништио мишљење цар. бироа који је као стручна установа био мишлења да је жалилац спорну робу правилно пријавио, јер иста није обрађена. То мишљење цар. савета није ничим образложено, нити је наведено да је мишљење царинског бироа у погледу обраде робе нетачно као ни зашто би то било.

На против коментар уз стару цар. тарифу, који важи и за нову, више иде у прилог првог мишлења да врло прост орнамент на спорној роби (врата од пећи), а који је добивен самим ливењем не може се сматрати као обрада, и као такав не би требало да се узме у обзир.

Најзад жалилац је за спорну робу добио и званично уверење о томе како исту треба царинити, од надлежног и то по чл. 51. цар. закона цар. бироа, те и по том основу у овом конкретном случају не може бити до њега кривице за нетачну пријаву и казну по чл. 166 цар. закона.

Према свему изложеном у овом случају спорно може бити само питање, да ли ће се спорна роба царинити као обрађена по Т. бр. 583-2 г. или као необрађена по Т. бр. 583-1 г., што се има накнадно расправити с обзиром и на коментар уз цар. тарифу.

Сва ова три случаја разматрао је Државни Савет према уредбама специјалних закона: Закона о Држав. Трошарини и царинског Закона, по којима се Државни Савет не појављује као Управни Суд у смислу Закона о Држ. Савету и управним судовима, већ као касациона управна власт у трећем и последњем истансу. Као касациона управна власт, и специјално по фискалним кривицама, Држав. Савет као и Касациона власт код редовног судства пази само на тачну примену постојећег позитивног права од стране нижих управних органа, па је тако Држав. Савет и у овим случајевима поступио. У сва три слу-

чаја, он је поништио решења Министра Финансија, пошто је очевидно да су се наше финансијске власти, па и Министар Финансија више руководиле фискалним интересима него ли тачном применом Закона. У исто време, ова јудикатура Држав. Савета, има да послужи нижим управним властима као критеријум приликом промене Закона или тумачења закона за исте и сличне случајеве.

Др. Д. Д.

Валоризација дугова

Roman Kuratow-Kuratowski. Les problèmes de la baisse du mark polonais dans le domaine du droit privé et leur résolution législative après l'introduction de la nouvelle monnaie polonaise. Agen. 1925.

Пошто се приближује тренутак када ће се, у вези са потпуном стабилизацијом динара, одредити његов паритет у злату, меродавни фактори и правнички свет показују веће интересовање за питање о валоризацији дугова, који су постали пре стабилизације, јер њихова реална вредност у моменту закључења и у моменту исплате није иста услед промене вредности динара. Доказ интересовања наше јавности за ово питање је стављање истог на дневни ред другог правничког конгреса, одржаног у Љубљани и пренос његов на решење трећег конгреса, јер резолуција није могла да буде донета због потребе дубљег проучавања овог опсежног питања и измирења супротних гледишта.

Под оваквим околностима шири кругови наших економиста, правника и привредника морају се заинтересовати за опит других земаља, које су још више страдале од осцилација своје валуте, па су решиле после њене стабилизације нарочитим законима питања, која су скопчана са валоризацијом дугова. Због тога надамо се, да читаоци »Економиста« неће нама замерити наш покушај да скренемо њихову пажњу на горе наведену брошуру на француском језику, која је посвећена валоризацији дугова у Пољској.

Катастрофални пад пољске марке, услед којег американски долар који је вредео у децембру 1918 год. 620 мар., се попео на

дан 2. јануара 1924 год. на 6,460.000 мар., повлачио је за собом, тако рећи, анулирање дугова, који су били закључени пре, те је ставио судове (да не говоримо о повериоцима) у један врло тежак положај: досуђујући суму, наведену у облигацији или уговору и придржавајући се слова закона (20 новембра 1919 год., 15 јануара и 29 априла 1920 год.), који су изједначили 100 немачких марака са 100 пољских марака, 100 аустријских круна са 70 пољских марака и 100 рубаља са 216 пољск. марака, судови су давали тужиоцима у место хлеба камен, јер у примеру, који наводи наш писац, суд би морао досудити у априлу 1924 год. тужиоцу, који је дао у зајам пре рата 50.000 руб. — 25.000 долара, суму која одговара половини американског цента. Судска савест није се могла помирити са таквим стањем ствари те је Касациони Суд својим решењем од 25 фебруара 1924 год. прогласио такво поступање за неправилно. Али једне позитивне базе за друго поступање није било. Услед тога законодавац пошто је увео законом 11 јануара 1924 год. једну нову стабилну новчану јединицу — злоти, морао је узети на себе решење свију компликованих питања, која су скопчана са валоризацијом дугова.

—0—

Овај задатак извршиле су уредбе од 17 марта и 14 маја 1924 год. Прва се односи на државне дугове, друга на приватне облигације. Државни дугови подлеже конверсији; у место ранијих емитују се нове обвезнице, које гласе на злоте, а чија номинална вредност износи од 10⁰/₀ до 30⁰/₀ од вредности конвертираних обвезница, која је израчуната у злоту по моменту њиховог издања.

Шта се тиче приватних дугова, закон, придржавајући се истог начела, што и приликом конверсије државних дугова, одредио је у једној табlici вредност злота према пољској и немачкој марки, аустријској круни и царском рубљу у различитим периодима пре 1 августа 1914 и после 1 августа 1914 год. па и до 1 марта 1924 год. Овај законски курс различних новчаница приближно одговара берзанском курсу, тих новчаница, које су се налазиле у сталном паду. По овој табlici судови су дужни израчунавати (*валоризирати*) вредност пољских и немачких марака, аустријских круна и рубаља у злотима, те *редуцирати* прорачунати износ према правничком основу дуга, данашњој цени имовине, чији је еквивалент тај

дуг или која служи залогом односно хипотеком за тај дуг и према низу других околности економског карактера. На овај начин повериоци могу примити од 10⁰/₀ до 50⁰/₀ од валоризиране суме. Али на овакав начин редуцирано потраживање одговара *проосечном износу* који се може досудити. Фактички суд је овлашћен да досуди мање или више према особинама конкретног случаја, између којих закон спомиње тешку материјалну ситуацију дужника, штету коју му је донео рат и т.д., али досуђени минимум не сме бити мањи од паритета (злоти — 1,800.000 пољских марака, а максимум већи од целе валоризиране, према табlici, суме. Уопште власт суда по овом закону јесте преширока : он може раскинути двострани уговор и дати странкама *restitutio in integrum*, досудити по новом закону другу суму мада постоји пресуда, која је оглашена за извршну, дати дужнику мораториум и т. д. Само не могу да буду поново расправљени дугови, који су били исплаћени без нарочите резерве. Наш писац налази, да је са обзиром на необичну компликованост ситуација и односа, којима се мора прилагођавати пресуда, оваква широка судска власт неопходно потребна а чак и добродина. Закон задржава нарочита правила у погледу валоризације хипотекарних обвезница и низ других одредаба, која се базирају на горенаведеним принципима.

Г. Куратов-Куратовски признаје да ови закони нису задовољили ни повериоце, ни дужнике нити строге правнике, али он види велику заслугу законодавца у томе, што је успео прилазећи овом најтежем послератном правном проблему, да нађе једну средњу линију и да помогне успостављењу економског и правног поретка, који је био тешко поремећен падом пољске марке.

Са своје стране морамо изјавити да делимо мишлење пишечево, да је проблем валоризације дугова један од најкомпликованијих правних проблема нашег доба те за његово решење треба потпуно искористити искуство других народа. Са овог гледишта препоручујемо брошуру г. Куратова-Куратовског свима, који се баве питањем валоризације дугова.

Л. Таубер.

Стање Народне Банке

За последњи месец дана (септембар) опажа се повећање готовине у звечећем злату са једним милионом динара. Али је нарочито утешно, да се знатно повећао сток девиза. То повећање износи 22,1 милиона динара. Сезона извоза је у највећем жеку (пшеница, шљиве и др.) и понуда извозничких чекова врши се свакодневно. Држава је све понуђене девизе откупила, а није имала потребе да много продаје, јер се увозна трговина снабдева код банака. Због стагнације у пословима тражња је много слабија, него иначе у ово доба године. Колико је јак притицај девиза најбоље се види по томе, што је за првих осам дана октобра појачање стока за читавих шеснаест милиона динара.

Менични портфељ повећао се за 52,6 милиона динара. С обзиром на јачу тражњу кредита због извоза, ово није тако нагао пораст. Међутим, зајмови на залог су опали за 15,5 милиона динара. Тврди се, да је Државној Хипотекарној Банци тражено да повуче из залог-своје хипотекарне заложице, како би се што више капитала мобилисало за подмирење сезонских кредита.

Државни дуг је непромењен. Резервни фонд се повећао, вероватно због наплате купона 7⁰/₀ обвезница државног зајма, јер и приходи од папира резервног фонда иду на његово ојачање.

У ово доба године увек се осећа јача потреба у средствима за плаћање у унутрашњем саобраћају и свагда се, због тога, појача циркулација новчаница. За месец дана она се повећала са 248,5 милиона динара. Међутим, само за осам дана месеца октобра повећање износи 178,8 милиона. Изгледа да ћемо ускоро постићи циркулацију од шест милијарди, коју нисмо имали у току 1926. Ово појачање новчаничног оптицаја долази, једним делом, и због откупа девиза који Народна Банка врши за рачун државе.

Потраживања по жиро рачунима нешто су се повећала, насупрот оскудици у кредиту и потребним капиталима. То махом новчани заводи држе резерве за своје краткорочне обавезе.

У појдиностима, стање је било следеће :

АКТИВА

За месец
1926 дана
30-IX + или —

МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату	81,6	82,6	+ 1,0
у кованом сребру	17,5	17,5	—
у страниј монети	0,8	0,7	— 0,1
у депоима на страни у разним валутама	297,1	319,2	+ 22,1
Укупно	397,0	420,0	+ 23,0
ЗАЈМОВИ:			
на менице	1.232,7	1.285,2	+ 52,6
на хартије од вредности	259,4	243,9	— 15,5
Укупно	1.492,1	1.529,2	+ 37,1
ДРЖАВНИ ДУГ:			
речун за откуп крунских новчаница	1.151,9	1.151,9	—
речун привр. и сталне размене	350,8	351,5	+ 0,7
по зајму на бонове обрт. капитала	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000,—	2.000,—	—
Укупно	4.469,0	4.469,6	+ 0,7

ПАСИВА

Главница Дин. 50,000.000 у кованом злату			
од ове уплаћено	30,0	30,0	—
Резервни фонд	7,7	8,0	+ 0,3
Новчанице у течају	5.470,1	5.718,6	+ 248,5
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро рачунима	336,9	353,5	+ 16,2
по разним рачунима	265,3	274,8	+ 9,5

ОЦЕНЕ и ПРИКАЗИ

СЕЛО и ВАРОШ. Еволуција и значај њиховог међусобног односа у разним историјским периодима. Од Д-р Милосава Стојадиновића. Београд, 1926.

Полемика о сељаштву и варошанима, коју, поглавито, започињу и, у главном, воде преставници сељачких партија, дала је повода г. Д-р Стојадиновићу, да проговори о еволуцији и о значају међусобног односа села и вароши у разним историским периодима. У својим разматрањима г. Д-р Стојадиновић долази до модернога капитализма, који, у своме развиту, одиста, целим бићем својим настојава да обрише разлике између варошана и сељака.

И то је он, доиста, готово сасвим постигао у Енглеској ; он то постиже, највећим делом, у Белгији ; он те разлике, знатним делом, збрисава у Немачкој : И у нас ће он, у колико се буде више развијао, имати исте резултате.

Г. Д-р Стојадиновића је заслуга што је ову тему узео за обрађивање; његова је особита заслуга што је, »уз пуно игнорисање сентименталних обзира«, утврдио »способности владајућих класа да све елементе развита ставе у службу шире производње добара«. И када смо ми, сад, у периоду кад сељаштво чини последње покушаје отпора капитализму, сасвим је сигурно да ће, под притиском капитализма, тај отпор спласнути и да ће наступити тријумф »шире производње добара«.

Драгиша Лапчевић.

Берба и прерада шљива. За школе и народ. Са 22 слике у тексту. Написао Д-р Велимир Н. Стојковић. Београд, 1926.

Пошто је, до сад, дао *Кад и како треба брати шљиве за сушење* (1911), *Једна практична сушница за сушење шљива* (1921), *Домаће конзервисање воћа и поврћа сушењем* (1924). *Индустрија пекмеца у Србији* (1921), *О брању, одабирању, сушењу, сортирању и продаји шљива*, г. Стојковић је дао, на послетку, ово дело, најпотпуније од свих досадашњих, и модерно, у исто време.

Г. Стојковићу се може признати истинско старање око тога да се добије што више користи од шљива ; отуда и његово настојавање да се, особитим конструисањем т. зв. Стојковићеве сушнице, шљиве учине продуктом који се све више тражи. И овој је књизи тај циљ ; она ће га, извесно, и постићи, ако се савети, у њој изнесени, послушају.

Зато би желети било да ову књигу набави, проучи и саветима се њезиним користи сваки који шљивик има.

Драгиша Лапчевић.

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ

за месец септембар 1926 године

I. Пољопривреда и шумарство

1. Др. Милан З. Влајинац. Како се може уредити извоз сувих шљива. Полит. 10. IX и Југ. Лојд, 11. IX.
2. Чехословачка и наш дуван. Трг. Гл. 10. IX.
3. Лазар Стипић. Пољопривредна криза у Војводини. Југ. Лојд, 11. IX.
4. Подизање села. Програм Краљевог Фонда. Трг. Гл. 15. IX.
5. Конгрес Српских Земљорад. Задруга у Вел. Кикинди — статистика у Полит. 13. IX, резолуције Правда 15. IX.
6. Са IV Конгреса привредника, извештај III секције о извозу стове, Трг. Гл. 17. IX.
7. Резолуција Конгреса земљорадника у Шапцу. Полит. 21. IX.
8. Др. И. Крајач о узроцима пољопривредне кризе. Трг. Гл. 21. IX и 22. IX.
9. Др. Инж. Милан Мариновић. Тешкоће и потребе шумске привреде. Југ. Лојд 22. IX.
10. Др. Инж. Милан Мариновић. Експлоатација шума. Југ. Лојд. 23. IX.
11. К. Поповић. Наша пољопривредна криза. Привр. Прегл. 26. IX.
12. Иле Јовичић (Книн). Среске Виноградарске Задруге, као Задружни подрум. Пр. Прегл. 26. IX.
13. Миливоје Предић. Пропаст Беља. Пр. Прегл. 26. IX.

II. Индустија.

1. Седница Индустијске Коморе (привредна криза). Полит. 5. IX. Трг. Гл. 5. IX.
2. Покућство. Списак предузећа у Словеначкој. Југ. Лојд. 7. IX.
3. Влад. Ристовић. Победа картела угља. Балкан, 15. IX.

4. Др. Јов. Стефановић. Бели угаљ. Лет. Мат. Српске, књ. 309, јули-август.
5. Фран Д. Подбрежник. Организација и реформа рада. Југ. Лојд 26. IX.
6. Лазар Стипић. Криза трговине и индустрије у Војводини. Југ. Лојд 26. IX.

III. Кредит и банке.

1. Јуан Р. Скилицци. Питање заштите исељеничких уштеда. Банкарство, бр. 9-1629.
2. Милан Јеловац. Мораториум сељачких меница. Банк. бр. 9-26.
3. Проф. Др. М. Недељковић. Наше новчано тржиште. Трг. Гл. 11. IX.
4. Др. Влада Т. Марковић. Каматна стопа на кредите. Трг. Гл. 11. IX.
5. Др. Иво Белин. Организација Хипотекарнога кредита. Трг. Гл. 11. IX.
6. Станислав Кукла. Закон о заштити улагача. Југ. Лојд. 16. IX и 17. IX и 22. IX.
7. Др. Иво Белин. Концентрација новчаних завода. Трг. Гл. 19. IX.
8. Станислав Кукла. Ликвидација градске Штедионице у Карловцу. Југ. Лојд. 19. IX.
9. Др. Светислав Предић. Закон о заштити улагача. Трг. Гл. 24. IX.
10. Др. Павлић. Привредна криза и улози на штедњу. Полит. 27. IX, 28. IX. 29. IX.
11. British Trade Corporation Anglo-Austrian Bank Fusion. Financial Times 9. IX.

IV. Финансије : буџет, порези, валута.

1. Мих. М. Радивојевић. Закон о непосредним порезима. Трг. Гл. 1, 2, 4, 5, 7, 8, 21, 22, 26, 29.
2. Др. Иво Белин. Залиха девиза Народне Банке и стабилност курса динара. Трг. Гл. 7. IX.
3. Др. Никола Фугер. Надзор др-

жаве и општинске финансије. Савр. Општ. бр. 6-1926.

4. А. С. Левић. Буџетска политика Министарства Финансија и њени резултати. Прив. Прегл. 12 и 19. IX.
5. Др. Иво Белин. Непосредни порези у I четвртини буџетске године 1926-27. Трг. Гл. IX.
6. Лазар Стипић. Проблем секветара. Југ. Лојд. 25. IX.

V. Трговина и царине.

1. Наш трговински биланс за I полгође 1926 г. активан за 168 мил. дина. Трг. Гл. 5. IX и 15. IX и Прив. Пр. 12. IX.
2. Са 4-ог Конгреса привредника: процена извоза жита и воћа. Трг. Гл. 15. IX.
3. Драган Милићевић. Г. Др. Крајач о извозном проблему. Полит. 25. IX.
4. Извоз у месецу августу 1926 г. — стат. податци. Трг. Гл. 26. IX.
5. Конгрес трговачких корпорација у Осјеку — резолуције. Југ. Лојд. 29. IX.
6. Миливоје М. Савић. О изради царинске тарифе. Царински Гласник, бр. 7-8-1926.
7. Инж. Алекса Шапкин. Наше земљијске лабораторије. Царински Гласник, бр. 7-8 1926.

VI. Саобраћај и тарифе.

1. Инж. Здравко Висковић. Панчевачки мост. Политика, 3. IX и 30. IX.
2. Црногорци о јадранској прузи (резолуција). Полит. 5. IX.
3. Инж. Миленковић. Нова железничка мрежа у Краљевини С. Х. С. Привр. Прегл. 5. IX.
4. Проф. К. Савић. Привредна криза и саобраћај. Полит. 5. IX, 6. IX.
5. Инж. О. Кузмановић. Панчевачки мост. Полит. 10. IX.

6. Ј. Матулић-Зоринов. Југославени у Чиле и изградња Јадранске железнице. Банк. бр. 9-926.
7. Ст. Даниловић. Веза Београд—Вишеград—Котор (Тиват). Правда, 13. IX.
8. Стање наше трговачке морнарице. Трг. Гл. 21. IX (статистика).
9. Нова железничка тарифа. Југ. Лојд. 28. IX.
10. М. Ковачевић. Сплит, југословенски емпоруј. Југ. Лојд. 26. IX.
11. Д. Бан. Пруга Штип—Кочане. Полит. 30. IX.

VII. Занат и кућевна радност.

1. Занатска Комора (у Београду) о привредној кризи — предпоставка М-ру. Трговине. Трг. 9. IX.

VIII. Радничко законодавство.

1. Душан Томашевић. Општина и обавеза осигурања радника. Савр. Општ. бр. 6-1926.

IX. Социјална и комунална политика

1. Конгрес грађевинара у Сплиту — резолуције. Трг. Гл. 10. IX.
2. Др. Славко Рајковић. Самоуправа и економска политика. Нови Живот, бр. 45.
3. Проф. Љуб. В. Пајевић. Станбено питање. Правда 13. IX.
4. Конгрес земљорадн. задруга — стат. податци. Полит. 13. IX.
5. Андрија Бабић. Криза политопштина Далмације. Савр. Општ. бр. 6-1926.
6. Драг. Лапчевић. О нашим градовима. Савр. Општ. бр. 6-1926.
7. Др. Драг. Т. Ђулзибарић. Самоуправа и надзорне власти. Савр. Општ. бр. 6-1926.
8. Лазар Стипић. Финансијска криза војвођанских градова због општинских комесариата. Југ. Лојд. 5. IX.

9. Резолуција свесловенског конгреса лекара о туберкулози. Полит. 23. IX.
10. М. Миловановић. Београдска Окружна Скупштина завршила је рад. Време. 24. IX.

Х. Економска политика.

1. Свет. Савковић. Привредна политика. Нови живот, бр. 45.
2. Лазар Стипић. Привредне прилике у Сенти и у горњем Потисју. Трг. Гл. 10. IX.
3. Љубомир С. Косиер. Др. Лазар Марковић и Др. Велимир Бајкић о привредној кризи. Балк. 9-926.
4. Конгрес привредника од 11-12 септембру Дневним листовима од 11-13. IX.
5. Драг. Лапчевић. После конгреса привредника. Полит. 13-IX.
6. Михо Обуљен. У време тешких прив. криза. Прив. Прегл. 12. IX.
7. Занатска Комора у Беогр. о привредној кризи — одговор на анкету — Време 16. IX.

8. Драг. Лапчевић. Државни привредни програм. Трг. Гл. 17. IX.
9. Програм д-ра Крајача о привредној кризи и о извозу у дневним листовима 16-19. IX. 21. IX. (Време и Полит.).
10. Драган Милићевић. Програм г. д-ра Крајача, Полит. 19. IX.
11. Петар Милошевић. Да ли су мере, које је предложио г. Крајач, шаљиве или нису? Време, 21 и 22. IX.
12. Др. М. Мирковић. Г. Крајач и његови критичари. Трг. Гл. 22. IX.
13. Фран. Д. Подбрежник. Светски економски проблеми. Југ. Лојд. 21. IX.
14. Наш привредни програм (из Кабинета Мин. Трг.) Пол. 23. IX.
15. Пера Т. Поповић. Наша привредна политика. Трг. Гл. 29. IX, 30. IX.
16. Миленко Гавриловић. Наш привредни живот и његова криза. Лет. Мат. Српске, књ. 309.
17. Милан Босанац. Привредни Савет Југ. Лојд. 29. IX.

НОВЕ КЊИГЕ

Г Д-р Данило Ј. Динић, стални сарадник нашега листа, штампао је ове године, у издањима Геце Кона, две своје књиге, и то једну збирку расправа под насловом »Развитак административног судства у Србији и остале скупљене расправе из Јавног Права« и друго издање једног малог уџбеника о Трговачком Праву, намењеног у првом реду ученицима средњих стручних школа. За сада упозоримо на појаву ових књига и напомињемо, да је у првој од њих одштампана и расправа »Да ли је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца стара или нова држава?«, која је раније објављена у нашем Часопису. Осим тога, иста Збирка обухвата опсежно замишљену и изведену студију о развоју административног судства у Србији, која студија сем историјског прегледа даје и расправљање принципијелне стране проблема, и затим још друге две, од којих је прва један приказ устава данашње Немачке Републике, а друга једна расправа о буџетском праву Народне Скупштине, на коју један Часопис као што је наш има специјално да упозори.

Уџбеник о основама трговачког права такође ће задовољити једну стварну потребу, насталу услед диференцирања средњих стручних школа и у нас, јер тај процес изискује и израду нових уџбеника, у којима ће се избор материјала и начин обраде прилагођивати карактеру и обиму наставе по типовима тих школа и њихових курсева.

Оправка монополских зграда у Крагујевцу

Према одлуци Управнаг Одбора Самосталне Монополске Управе М. Бр. 18887 од 1. октобра 1926. год. Управа Државних Монопола овим расписује прву оферталну лицитацију за оправку монополских зграда у Крагујевцу.

Предрачунска сума износп 62.400,46 дин. а кауција у износу од 3200.-дин. што чини 5⁰/₀ од заокругљене предрачунске суме има се према чл. 88. Зак. о Држ. Рачуноводству положити на дан лицитације а најдаље до 10 часова пре подне на каси Монополског Стоваришта у Крагујевцу.

Лицитација ће се одржати на дан 13 новембра тек. год. у 11 часова пре подне у канцеларији Монополског Стоваришта у Крагујевцу.

План, предрачун и услови могу се видети сваког радног дана у канцеларији Стоваришта у Крагујевцу.

Из канцеларије Индустијског Одељења Управе Држ. Монопола ИМ Бр. 14825 од 6-Х-1926. год.

Број 1. „ЕКОНОМИСТА“ ОД 1. ЈАНУАРА 1925.

КО ПОШЉЕ НАШЕМ
УРЕДНИШТВУ ДОБИЋЕ
КОМПЛЕТ ЗА ПОЛА
ГОДИНЕ БЕСПЛАТНО

Књига ЗАКони и РАСПИСИ О АКЦИОНАРСКИМ ДРУШТВИМА

С ОБЈАШЊЕЊИМА И УПУСТВИМА

ОД

МИЛОРАДА ЗЕБИЋА

инспектора Министарства Трговине
и Индустије

може се добити код писца
улица Милетина број 72

БЕОГРАД

по цени од

45 Дин. укоричена

Власник за Друштво, Председник
Мишћ Радовановић
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
Цар Урошева ул. 17

О Г Л А С

Државне Класне Лутрије

Пошто је Државна Класна Лутрија за 13. наступајуће коло срећака чија извлачења почињу у месецу јануару 1927. године, повисила број својих срећака од 150.000 на 250.000 целих срећака то се овим позивају заинтересована лица, установе и др. која желе да буду постављена за овл. продавце срећака, да се са својим молбама обрате дирекцији Државне Класне Лутрије најдаље до 20 септ. ове год.

Услови су следећи:

1. да молилац има протоколисану фирму;
2. да је поданик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца; и
3. да у циљу продаје узме најмање 1000 целих срећака.

На име награде овл. прод. срећака добива динара 6.65 од продате целе срећке и 5% учешћа од свију добитака који би пали на срећке које је он продао.

Ближи услови добивају се код дирекције Државне Класне Лутрије. Из канцеларије Државне Класне Лутрије ЛБр. 8391 од 30 августа текуће године.

8

ПОШТАНСКА ШТЕДИОНИЦА КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА.

ПОШТАНСКО—ЧЕКОВНИ ПРОМЕТ У СЕПТЕМБРУ 1926. Г.

А) КРЕТАЊЕ ЧЕКОВНИХ РАЧУНА:

Стање 31/VIII-1926.

у Београду	1.993,	ново	отворен.	61,	салдираних	3,	стање	30-IX-1926.	2.051
„ Сарајеву	2.592,	„	„	14,	„	13,	„	„	2.596
„ Љубљани	4.370,	„	„	36,	„	10,	„	„	4.396
„ Загребу	4.243,	„	„	32,	„	13,	„	„	4.262
Укупно	13.198,	„	„	143,	„	39,	„	„	13.302

Б) СТАЊЕ УЛОГА:

	на дан 31-VII-1926. год.	на дан 31-VIII-1926 год.	на дан 30-XI-1926. год.
у Београду	Дин. 82,402.926,17	Дин. 95,461.618,58	Дин. 85,107.630,78
„ Сарајеву	„ 49,747.519,28	„ 53,114.398,50	„ 51,182.999,75
„ Љубљани	„ 51,290.645,71	„ 64,479.725,61	„ 67,219.862,03
„ Загребу	„ 74,245.692,23	„ 73,889.034,88	„ 86,312.163,02
Укупно	Дин. 257,686.783,39	Дин. 286,944.777,57	Дин. 289,822.665,58

В) УКУПНИ ПРОМЕТ:

број УПЛАТА	409,640	укупан износ	Дин. 1,710,928.238,98
„ ИСПЛАТА	155.770	„	„ 1,717.050,360,97
СВЕГА	565.410	„	Дин. 3.436,978,599,95
Од тога без готовине	66,402	„	„ 1.552,198.998,11
Т. ј.	11.74 %	„	„ 45.17%

HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA
HIPOTEKARNA BANKA
ZAGREB
Zrinjski Trg 7

*Podružnica: OSIJEK, ugao Trg Kralja Petra broj 8
i Štrosmajerove ulice broj 1*

*Osnovana godine 1892. — Uplaćena dionička glavnica Din. 60,000.000
Pričuve Din. 23,000.000*

BANKOVNI ODIO

Inostrani odio koji pruža osobite polakšice našim iseljenicima u Sjevernoj i Južnoj Americi, kao i u svim drugim prekomorskim krajevima. — Devizni odio kupuje i prodaje uz najpovoljnije uvjete devize i valute, te izvršuje doznaku islih u sve države najbrže

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na nekretnine. — Izdaje 4½% založnice koje uživaju pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost

UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE

ФИЛИЈАЛ
ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ
У БЕОГРАДУ

у сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске улице

ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ

Акц. Капитал Кч 100,000.000 - Рез. фондови Кч 67,000.000

Филијале у Чехословачкој Републици: Братислава, Брно, Чешке Буђејовице, Колин, Кошице, Кралупи н/Влт., Литомјерице, Мост, Наход, Оломмоуц Мор. Острава, Писек, Плзењ, Раковњик, Роуднице н/Л., Чешка Требова, Ухерске Храдиште, Усти н/Л., Хруђим. — У Бугарској: Софија. — Обавља све банкарске послове; врши дознаке на сва места у Краљевини С. Х. С., Чехословачкој Републици и иностранству

Даје под закуп сефове у челичном трезору

УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БРОЈ: 1980, 81, 82 и 83

Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду број 51005
у Загребу 39.081